

52. magyar nyelv hete
2018. április 13. 15.00 Tihany

Édes Anyanyelvünk

2018. ÁPRILIS

40. ÉVF. 2. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Balázs Géza:

Szívet cseréljen, aki hazát cserél...

Büky László:

Szarva közt a tőgyét

Kemény Gábor:

Így mondják ők

H. Varga Márta:

Kütyüböjt

Minya Károly:

Nyelvtantúra

Blankó Miklós és Mayer Péter:

Tegezés kontra magázás

Balassi kardtársai

Beszélgetés Molnár Pállal

Grétsy László:

Tótfalusi István könyvéről

**És: nyelvi fejtörők,
keresztrejtvény, új könyvek,
események**

Kiss Vilma:
Getsemáni kerti álmom

É
A

Kedves Olvasóink!

A magyar nyelv hete több mint fél évszázados programját évről évre igyekszünk színesíteni. Talvaly, az 51. esemény lépte át először az országhatárt: Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen volt a megnyitó ünnepség. Együttal a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat tíz megyében szervezett előadásokat és más programokat.

52. magyar nyelv hete 2018. április 13. Tihany

2018. április 13-án 15 órakor a tihanyi apát-ságban nyitjuk meg az 52. magyar nyelv hetét. Korzenszky Richárd atya és Pröhle Gergely, a Petöfi Irodalmi Múzeum főigazgatója ünnepi beszéde után a 40 éve elhunyt Nagy László költőre emlékezünk irodalmi és nyelvészeti előadásokkal. Az 52. magyar nyelv hetén további tíz megyében lesznek rendezvények a TIT szervezésében.

Az ASZ elnöksége és a szerkesztőség

Kiss Vilma (1893–1943) tanulmányait a Magyar Képzőművészeti Főiskolán végezte 1916 és 1923 között, mesterei Glatz Oszkár és Vaszary János voltak. 1922-ben részt vett a pécsi művésztelep csoportos kiállításán, önálló bemutatkozási lehetőséget 1925-ben kapott a Mentor könyvkereskedésben. 1925-ben és 1929-ben a Képzőművészet Új Társasága (KUT) Nemzeti Szalonban rendezett kiállításain is szerepelt. Elnyerte a Szinyei Merse Társaság ösztöndíját.

Az 1931-ben alakult női művészcsoporthoz, az Új Nyolcak tagja volt. A csoport 1931. október 29-én kiállításán mutatkozott be a Nemzeti Szalonban. Kiss Vilma 1929 és 1931 között Berlinben élt, ahol ruhaszalont nyitott, de folytatta művészeti tanulmányait is. Az Új Nyolcak 1931-es kiállítása idején Amerikában tartózkodott, ott sajátította el a rajz-filmkészítés technikáját. Bár festőként indult, nemzetközi ismertségre már külföldön, animációs tevékenységével tett szert. Németországban Vilma de Kish, Franciaországban Wilma de Quiche néven szerepelt. 1933-ban telepedett le Párizsban, és ott is halt meg 1943-ban.

A modern művészeti irányzatok magyarországi meghonosítói, az 1909–1912 között működő Nyolcak vallásos képei annak idején tabukat döntöttek: Berény Róbert Krisztus (Jelenet) (1912) és Pór Bertalan Hegyi beszéd (1911) című képe a hívőkől megbotránkozást válthatott ki. Kiss Vilma Getsemáni kerti álom című képe azonban még a Nyolcakon is túltett merészségével, ugyanis az újszövetségi jelenet férfi szereplőit nőként ábrázolta.

TARTALOM

Balázs Géza: <i>Szívet cseréljen, aki hazát cserél...</i> Tompá Mihály-szállóigék.	3
Büky László: <i>Szarva közt a tőgyét</i>	4
Kulcsár István: <i>Brutális választék.</i>	4
Balázs Géza: <i>Miért érdekes?</i> Netnemzedék: A lélek	5
Horváth László: <i>Az azzal a szesszel</i> életrajzához. .	6
Kemény Gábor: <i>Így mondják ők.</i> Idegen nevek, szavak a médiában.	7
Balogh Judit: <i>Képzőszerű rag, ragszerű képző?</i> . .	8
Adamikné Jászó Anna: <i>Február 18-a, Jókai</i> születésnapja lett a magyar széppróza napja . . .	9
H. Varga Márta: <i>Kütyüböjt</i>	10
Minya Károly: <i>Nyelvtantúra</i>	11
Elek Lenke: <i>Napi cuki és imbolygó teherautó.</i> . . .	12
Zsiros Katalin: <i>Virágok, rózsák</i>	12
Sz. Györffy Sarolta: <i>Mit kell tudni magyar nyelvből</i> a hatosztályos gimnázium felvételijén?	13
Zimányi Árpád: <i>Proxy</i>	13
Blankó Miklós és Mayer Péter: <i>Szó szót követ.</i> Tegezés kontra magázás.	14
Balassi kardtársai. Molnár Pállal beszélget Balázs Géza	15
Horváth Viktória: <i>Óvodás és kisiskolás gyermekek</i> beszédéről.	16
Minya Károly: <i>www.manyszi.hu</i>	17
Adamikné Jászó Anna: Balázs Géza: <i>Az álom nyelve</i> (Ism.)	18
Grétsy László: <i>Tótfalusi István: Nyelvészeti</i> ínyencfalatok (Ism.)	19
Hírek – tudósítások	20–21
Pontozó	22
Keresztrejtvény.	23
Új szavak, kifejezések (99.)	23
Kemény Gábor: <i>Utolsó oldal</i>	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,

Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,

Bobák-Hajdu Tímea (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé

Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofigetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvapolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap, **NKA**
Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport, **CONSEQUIT**
IDŐBEN A HOLNAPÉRT

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Tompa Mihály-szállóigék

Tompa Mihály (Rimaszombat, 1817. szeptember 28. – Hanva, 1868. július 30.) költő, tanító, református pap kettős évfordulóját ünnepeljük. 2017-ben volt születésének 200., 2018-ban halálának 150. évfordulója. Eötvös József, Jókai Mór, Petőfi Sándor és Arany János barátja. Arany Jánossal egy évben született, ezért a tavalyi Arany János-bicentenárium kicsit árnyékba szorította Tompát. Nemcsak évjártatuk, de költői hitvallásuk is azonos volt, ahogy Aranynak 1848-ban írt leveléből kiderül: „Én azt igen régen fájdalmasan érzem, hogy a népnek nincs irodalma, ha csak a ponyva termékeit nem akarjuk így nevezni. S én kimondom nyíltan, hogy elved enyémmel, vagyis enyém a tiédde a mondottakra nézve rokon egészen, s minden hosszabb fejtegetés nélkül én is kimondom, hogy ily célból és modorban írni, a népre hatni, nem engedni elveszni azon nyelvkinccseket, melyeket, mint mondod is, csak a nép nyelve tartott meg, kötelességül nézem; hiszen én más tekintetben is a nép embere vagyok, annak növelésére, fölvilágosítására és boldogítására esküdtem fel.” Arany pedig így dicsérte Tompa Mihályt: „Ma sincs költőnk, ki annyira ... képekben gondolkoznék, mint Tompa. Nála a gondolat azonnal jelvi vagy allegorikus kifejezést nyer: a kettő egyszerre születik. Eredeti hajlam ez nála eleitől fogva; egyszersmind a viszonyok által parancsolt kényszerűség.” A *jelvi* kifejezés a nyelvújítás korában az átvitt, jelképes értelműt, a szimbolikusat jelentette. Ez a „jelvi” írásmód az önkényuralom időszakában különösen időszerű volt – Tompát még így is feljeltették A gólyához című költeményéért, és kétszer le is tartóztatták.

A népnek író Tompa Mihály nem egy sora vált szállóigévé, sőt az egyik slágerré! De arról majd később. Lássuk előbb a híres szállóigéket:

- *Nem halt meg, csak alszik itt az élet!* (Az erdei lak)
- *Télen, nyáron pusztán az én lakásom...* (Népdalok)
- *Száraz ágon, hallgató ajakkal / Meddig ültök, csüggedt madarak* (A madár, fiához)
- *Fiaim, csak énekeljete* (A madár, fiához)
- *Neked két hazát adott végzeted / Nekünk (nekem) csak egy – volt! az is elveszett!* (A gólyához)
- *... pusztulunk, veszünk, / Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...* (A gólyához)

Ez a híres sor: „Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...” visszatér Sárközi György regénycímében: Mint oldott kéve, melyből televíziós sorozat is készült. Az imént megpendítettem a *sláger* szót, mert Tompa Mihály egyik versének sora valóban slágerré vált. A vers a szabadságharc bukása után született 1851-ben: Levél egy kibujdosott barátom után. Így kezdődik: „Mert hosszú hervadás emésztí azt a fát, / Melyet nagy korában tesznek más földbe át.” Így folytatódik: „S te mit mivelsz? Mi sors kiséri életed? / Megadta a remény, mivel kecsgetetted? / Ha hallanád szavam, tudom mit érzenél: / *Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!*” (Kiemelés tőlem.) Ez utóbbi sor vált előbb szállóigévé, például Pósa Lajosnál is felbukkan tagadó formában Szeresd ezt a földet című versében: „Hazát ne cseréljél...” Majd továbblépett slágerré. Szó szerint vette át Tóth Bálint költő Aldobolyi Nagy György zenéjére írt dalszövegébe, mely Kovács Kati hangján valóban slágerré vált megszületése, 1969 után:

Milyen különös, / megállsz egy idegen utcán, egy idegen városban,

ahol élsz. Körülötted száz cikázó reklám, / de te máshol jársz gondolatban.

És amit látsz, / oly valószerűtlen az egész.

Hull a hó a kéklő hegyeken, / s a fecskék messze délre szálltak.

Mért szakad fel minden újra élesen? / Mért remélem úgy, hogy újra látlak?

Otthon újra zajlik a folyó, / s a várra ezüst dér szítal majd.

Léptünk nyomát rég belepte már a hó, / vissza hozzád hogyan találjak?

Szívet cseréljen, aki hazát cserél! / Mert bárhol él, s bárhol, csak félig élsz.

És bármerre jár, bárkit is talál, / *más ott a csók, más a táj.* (Tóth Bálint: Hull a hó a kéklő hegyeken... – részlet, kiemelések tőlem.)

Tompa Mihály verse a szabadságharc után mint vers és szállóige szólt fájón azokhoz, akiknek bujdosniuk kellett. A slágerbe került verssor 1969-ben a háború és 1956 után kivándoroltakhoz szólt, akiket akkoriban disszidenseknek mondtak.

Ez a sláger, különösen ezzel a Tompa Mihály-i sorral mélyen beépült az ún. hazatérő, hazahívó dalok sorába. (A *hazahívó* jelző óhatatlanul előhívja belőlem Zalabai Zsigmond szép szociográfiájának címét: *Hazahív a harangszó.*) A hazatérő, hazahívó dalok sorát Karády Katalin nyitotta meg: „Idegenben keserűbb a sírás...” Egyébként a slágerben előforduló „más ott a csók, más ott a táj” sor előhív egy másik hazatérő dalt. A Magyar Rádió 1956-os ostromának pillanatában rögzítették Gommermann István és Boros (Boross) Ida Honvágy-dal című slágerét, a később híressé vált hazahívó dalt:

„Oly távol messze van hazám, / Csak még, még egyszer láthatnám...”

A sorsom jó vagy rossz nekem, / Itt minden, minden idegen,

Más föld, más ég, más táj, más nép,

Óh bár csak otthon lehetnék.”

Intertextualitásnak nevezzük manapság ezt a szövegátvételt, korábban vendégszövegnek mondták. Vessük össze: „Más föld, más ég, más táj, más nép” (Honvágy-dal) ~ „más ott a csók, más a táj” (Hull a hó a kéklő hegyeken).

És tegyük hozzá: más ott a nyelv... A szülőföld, az anyanyelv erős megtartó közeg, akkor is, ha egyesek tagadják.

A sors íróniája, hogy a Gommermann–Boros-házaspár 1956 végén elhagyta az országot. A dalt politikai manipuláció (a kivándorlási hullám megfékezése) érdekében gyakran játszotta a Magyar Rádió. Gommermann és Boros távozása után új felvétel készült Hollós Ilonával, később Kovács Erzi, Kovács Kati is énekelte. Az eredeti felvételt Boros Idával a Szabad Európa Rádió játszotta.

Végül emlékezzünk meg Tóth Bálintról is. Tóth Bálint (Keszthely, 1929. december 17. – Budapest, 2017. március 29.) költő volt, ez az egyetlen dalszövege. Ha a dalszövegírók nevét számon tartaná a köztudat, akkor ez lenne a leghíresebb verse. A versbarátok talán a Nehéz örökség (1969), a Krisztinavárosi körmenet (1991) vagy a Magyar litánia (2011) című köteteiről tartják számon a Rákosi és Kádár börtönét is megjárt, később a Magyar Művészeti Akadémia tagjává választott költőt – aki éppen egy évvel ezelőtt hunyt el. Tóth Bálint, Aldobolyi Nagy György és Kovács Kati jóvoltából szinte mindenkihez eljutott Tompa Mihály egy sora. A hazatérő verseket tehát Tompa Mihály ihlette a szabadságharc elvesztése után, a szomorú 20. században azonban újra és újra időszerűvé váltak. Pedig milyen szép lehetne a világ, ha mindenki a szülőföldjén élhetne.

Balázs Géza

Szarva közt a tőgyét

Gyerekkoromban a nyár egy részét a kiscserfei szőlőhegyen töltöttem. Hegynek persze csak Zalában tartják ezeket a dombokat, amelyeknek két oldalát gondozott szőlők, gyümölcsösök borították. A gerincen kocsíut meg a pincék sora. A kocsíuton lovas kocsik jártak (gépkocsi akkor a városban is alig akadt), a pincék prэшházból, szobából és borospincéből álltak. A *pince* szó az ilyen három részből álló épületet jelentette. A tetőzet zsúpszalma, a vastag paticsfal hatalmas talpgerendákon nyugodott. Apám pincéje téglaház volt, és lépcső vezetett le a földbe vájt borospincébe, ahol nyáron is hűvös volt. Így azután a pincelépcsőn volt elhelyezve a forralt tej szita alatt a másnapi reggelihez.

A tejet a szomszéd hegyről hordtuk, Bacónakról. Ott egy állandó lakos családnak, Harmadáséknak volt két tehénkéje parányi istállóban, ahol persze fecskék fészkeltek. Ha nagymamámmal korábban érkeztünk üres tejeskannával, bemehettem megnézni, hogyan csurran a dézsába a tehén tőgyéből a tej. Fejés után a tej szűrését is meg kellett várni, azután mehettünk vissza a szürkületben Cserfőre a már harmatos réten.

Egyik este látom, hogy csak egy jószág hallgatja a fecskecsicsérgést az istállóban. Harmadás néni felvilágosított, hogy a másikat elvitték fedeztetni bikához a faluba, hogy kis böcce szülessék.

Mindez arról jutott eszembe, hogy ezt olvastam egyik országos napilapunkban: „Attila a filmben az örömapát játssza. Egyébként disznót tart, *bikát fedeztet*, földet művel, s készül a néhány hónap múlva esedékes érettségire.” Nézzük csak meg az Új magyar tájszótárat: *fedeztet* ’<kancát ménnel, tehenet bikával> meghágit, megtermékenyítés céljából párosít’. Vagyis a bikával fedeztetnek, nem pedig a bikát fedeztetik... Falusi tanerő koromban (az 1960 utáni tizennégy évben) „nyakkendős bikának” nevezték az inszeminátorokat, akik az iskolaudvaron jártak át a téeszistállóhoz, ahol nem egy tanítványom szülei dolgoztak. A termelőszövetkezetnek nem volt tenyészbikája. Hajdan a közbirtokosság többnyire a falu szélén épített bikaistállót, a falu bikáit, az apaállatokat általában a csordás gondozta. A takarmánynak egy része községi rétről származott, innen a *Bikarét* területnév. A vad bikák szarva he-

gyére rézgombot tettek, nehogy kárt tegyen emberben vagy állatban, de orrába is karikát fűztek, így kötélén lehetett vezetni. Ismeretes egyéb fegyelmező eljárás is. A szilaj gulyák tartásának idején a *folytás*nak mondott vemhesítés a legelőn történt, mint-hogy a bikák is kijárhattak a legelőre. Országszerte a XX. század közepére szűnt meg ez a gyakorlat.

A magyar paraszt fajonként más és más módon nevezte meg a háziállatok pároztatását. A hagyományos paraszti életmód elmúltával ezeket a kifejezéseket is egyre kevesebben ismerik, a városlakók nagy része magukat az állatokat sem.

A *fedeztet* igénél maradva: volt *fedezőmén* kifejezés is, bár a kancát leginkább *hágatták* a csődörrel, egyes vidékeken a tehenet is, a juhot is *hágatták* vagy *ugratták*. A baknyúlról is azt mondták, hogy (*megjugorja* a párját).

A juhok üzekedésére a *berregtetés* szó járta. Az *üzekedés* többnyire a bikával, esetleg valamely háziállattal kapcsolatosan fejezte ki a párzást. A sertések párzása a *görget* igével vagy a *búgattatás* főnévvel is megnevezhető volt. A paraszti portán kapirgáló tyúkokat a kakas *megbúbolta*, ezt a férfias tevékenységét *cicerélésnek* is szokás hívni.

A halak szaporodási cselekményének kifejezésére a finnugor korból származó *ívik* ige szolgál, amelynek – többek között – ’felgerjed; párzási hév fogja el’ jelentése volt, illetőleg van. Az általában váltivarú halak ikrát, a hímek haltejet bocsátanak a vízbe, amelyben azután meg-megtalálják az ikrákat.

Mindig a jó tulajdonságúnak tartott jószágokat igyekeztek szaporítani. Innen valók ezek a kifejezések: *tenyészkan*, *tenyészkanca*, *tenyészló*, *tenyészmén*; *magkacsa*, *magkakas*; *magkan*, *magkanca*, *magkoca*; *magló*, *magmén*. Ezek a kifejezések általánosak voltak országszerte, az Erdélyi magyar szótörténeti tár például 1684-ből közöl feljegyzést, amelyben a *magló* szerepel, 1840-ben egy Rontó nevű *maglóról* tesznek említést, 1839-ből pedig: „a’ *mag kantza* első hágatással [csikót vett]”.

A *bikát fedeztet* szerkezetre visszatérve: ha a szövegben szereplő derék fiatalemberről azt olvastuk volna, hogy *bikával fedeztet*, akkor szavunk sem lehetne; így viszont alkalom adódott többé-kevésbé bemutatni, hogy nyelvünk mennyi változatot tartalmaz az állatok párzásának megnevezésére, és arra, hogy vigyázzunk, ne keressük a jószágnak *szarva közt a tőgyét*.

Büky László

Az első pillanatban meghökkentem, amikor egy bizonyos fajta cikkeket árusító bolthálózat (nem nevezem meg, ez nem az ellenreklám helye) „*durván* jó árakkal” csábított vásárlásra. Kissé csodálkoztam, elvégre az ember inkább ahhoz van szokva, hogy a kereskedő *alacsony* árakat kínál. Ekkor azonban felidéztem a Kovács József cikkében (Édes Anyanyelvünk, 2018/1) olvasottakat, miszerint manapság a *durva* melléknév jó és rossz értelemben egyaránt használatos. Vagyis itt egyszerűen *rendkívül*, de legalábbis *nagyon* jó árakról van szó.

Ám legyen, már kezdtem ebbe beletörődni. Csakhogy a televíziós reklám „*brutális* választékkal” is csalogatott. Márpedig a *brutálist*, amely a latin *brutus* szóra vezethető vissza, én – A magyar nyelv értelmező szótárával összhangban – úgy értelmezem, hogy „a kegyetlenségig, embertelenségig erőszakos és kíméletlenül, olykor állatiasan durva”. Ha viszont így van, akkor a reklámot közlétevé vállalat üzletében csupán aközött választhatok, hogy mindjárt a belépéskor vágnak orrba, vagy csak távozás előtt, a pénztárnál rúgnak fenéken.

Kulcsár István

Brutális választék

Miért érdekes?

Netnemzedék: 3. rész: A lélek

Globalizáció. A globalizáció társadalmi hatása: a nagyobb, „bekebelező” kultúrák, (világ)nyelvek felé való fordulás, külső, idegen eszmék, ideológiák, hatások alá kerülés. Nyelvi tünete az idegenszerűségek megszorodása. Az anyanyelv háttérbe szorulása a kifinomult, érzelmi gondolkodás visszaszorulásával jár együtt. Kommunikálni sokféleképpen lehet, idegen nyelven, mutogatással is, de mély gondolatok közlésére elsősorban az anyanyelv alkalmas.

Multikulturalitás, hagyományvesztés. A színesség, a változatosság vonzó. A kulturális sokféleségből fakadó inter- vagy multikulturális tapasztalat kevés, kommunikációja hiányos. A netnemzedék nem kötődik erősen, számára nem elsőrendű összekötő kapocs a hagyomány, haza. Könnyen vált, vándorol. A kultúra és kultúraátadás alapja a hagyományismeret, például olyan részterület, mint a honismeret.

Vallástalanodás. A vallás keretet ad az ember életének, a hit megnyugvást. Feltűnő a fejlett társadalmakban a hagyományos (történelmi) vallások térvesztése, helyükön különféle valláspótlékok, függőségek, Német László találó kifejezésével „élvezet-vallások” megjelenése. Érzékelhető jelenség a keleti vallások (buddhizmus, hinduizmus) iránti érdeklődés növekedése.

Megűszás. Az intenzív technológiai készíthetőség, a folyamatos bekapcsoltság megakadályozza az elmélyülést. Gyorsan legyünk túl egy nehézségen, konfliktuson, tanuláson, tantárgyon. A kapcsolatproblémák is ebből fakadnak. A kor jellemző állapota: a társas magány. Pedig nem lehet megspórolni a befektetést, a tanulást, a megküzdést. A tanulás, a munka sokszor nehéz, élvezhetetlen, és ezt rendszerint nem valljuk be. Nincs hosszú távú befektetés. Csak az fontos, értékes, ami gyorsan hasznot hoz. Szinte minden egyetemista dolgozik, de nem föltétlenül a megélhetésért, hanem divatos cuccokért, legújabb kütyükért, parttalan fesztiválozásért.

Megosztás. Folyamatos kapcsolatigény. Dokumentálás, öndokumentálás (szelfizés: önképtúltengés, narcizmus, exhibicionizmus), helyzetjelentés („R. most boldog”), megosztás, lájkolás (készíthetőség a visszajelzésre). Közlési vágy empátia és tolerancia nélkül.

Gyermeklét. Nemzedékjellemző kifejezések: *mamahotel* (Bíró Barna terminusa), *papabank*. Nincs kitartás, vállaltai hűség (lojalitás), kevés az együttműködési szándék, a csoportmunka iránti elkötelezettség. A munkahelyen is folyamatos a munkával össze nem függő mobil- és internethasználat.

Bolyongás, útvesztés. Fő jellemző: az állandóan kereső ember. Értelemszerűen, aki állandóan keres, az nem talál...

Digitális túlterhelés. „Ahhoz, hogy az ember kreatívan tudjon gondolkodni, szüksége van arra, hogy az agya tároljon bizonyos információt. De a mostani információdömping a kreatív gondolkodást gátolhatja is. (...) Az emberré válás után évezredek keresztl párhuzamosan nőtt az agy befogadóképessége, kapacitása és a feldolgozandó információ mennyisége. Mára a pár-

Irodalom

Faragó Péter, 2017b. A stressz szerepe a magasan kvalifikált, Z-generációs fiatalok életében. *Valóság*, 2017/3. 24–48.

Freund Tamás, 1999. A nyírfaaraszó lepke és a jövő reménye. Freund Tamás agykutató akadémikus tanáraitól, költőseiről és a tudomány kihívásairól. Osztovits Ágnes interjúja. *Magyar Nemzet*, 1999. december 24. 19.

A szerzőnek a netnemzedékről szóló szociográfiai-szemiotikai-nyelvi meglátásait három részben adtuk közre: 1. A nyelv, 2. A test, 3. A lélek.

huzamos ollóvá nyílt szét. Az emberi agy felvőképessége biológiai okból nem tud gyorsabban nőni. Mivel minden emberi kapacitást leköt a külső információk befogadása, nem tud figyelni a belső világra, amely az évezredek kulturális örökség hordozója. Nem érzékeli a lélek hangjait, nem figyel kellőképpen az erkölcsi-etikai normákra, a szűkebb és tágabb közösséget megtartó értékekre. Így pedig nem válik okosabbá, bölcsébbé.” (Freund Tamás, 1999)

Virtuális és kiterjesztett valóság. A valóságsszimuláció, a „teremtett világ” fontos emberi jellemzőnk, az új technológiák egyre agyafűrtabb új világokat képesek teremteni. A számítógépes játékok virtuális világán túl megjelent az augmentált, azaz kiterjesztett valóság.

Gyakorlati szaktudás és szakmák presztízsének elvesztése. Megszűnt a barkácsolás, nincs megfelelő szakértelem a kisebb házi munkák elvégzéséhez, kiment a divatból a kötés-horgolás, varrás, és sok esetben az otthoni főzés tudománya.

Sokasodó pszichológiai problémák. Önkontrollproblémák, szorongás, frusztráció, fóbiák, autizmus, (életmód)problémákból fakadó beszéd-, olvasási és írászavar. „Csendes” és nem csendes „megzavarodottak” a nyilvános térben. Következménye: fokozódó erőszak, kiterjesztett öngyilkosság és robbantásos merénylet (terrorizmus).

Stresszoldás és terelés. Nagyfokú a stressz. A legjellemzőbb stresszoldás: a sportolás, zenehallgatás, „lelkizés”. Az elfojtás vagy terelés tagadásban, hárításban ölt testet (Faragó 2017b: 43). Egy 2015-ös magyarországi, ún. Z-generációs, egyetemisták körében végzett vizsgálat kimutatta, hogy a digitalizáció egyre nagyobb stresszkezelési problémákhoz vezet. Kiderült, hogy az egyetemisták kb. 5–10%-ának komoly, további mintegy 9%-ának részleges gondjai vannak a stresszkezeléssel. A folyamat hosszú távon instabilabb lelkiállapothoz, mentális betegségek kialakulásához vezethet. „Azok a kvalifikált munkavállalók, személyek, akik karrierjük során felelősségteljes munkát vállaltak, tudásuk révén nagy veszélyt jelentenek a társadalomra, ha mentális állapotuk nem kielégítő. A történelemben sokszor bebizonyosodott, hogy ha a befolyásos emberek súlyos mentális zavarokkal küszködnek, veszélyt jelentenek az egész világra.” Sötét jóslat: „a 21. század tele van potenciális veszélyforrásokkal. A mostani egyetemisták, elégtelen stresszkezelésük miatt, szintén kisebb-nagyobb kárt képesek okozni a társadalomnak. Egyesek a munkahelyükön hoznak érzelmi, elhibázott döntéseket, amelyek mások sorsát pecsételhetik meg, míg megint mások talán épp a III. világháborút robbanthatják ki téves eszméik miatt.” Mit lehetne tenni? „Ezeket most kell megelőzni; tehát a feladat adott: segíteni kell mindazokat, akik számára a stresszkezelés nem egyszerű feladat, ugyanakkor magasabb státuszú, felelősségteljes pozíciók esetében már nagy figyelmet kell e jellemvonásra fordítani, mivel emberi élete boldogsága vagy kínlódása múlhat rajta.” (Faragó 2017b: 47)

* * *

A digitális vagy technokulturális társadalom, avagy posztmodern élménytársadalom a gyorsuló technológiák következtében a sokasodó élmények mellett mentális, testi problémákkal van telítve. Minden jel szerint evolúciós megszaladás történik, ami a biológiai, majd kulturális evolúció meghaladását jelenti. Az új evolúciós fázis talán a tervezett vagy intelligens evolúció nevet kaphatja. Az ember alapvető viselkedési komponensei változatlanok (csoport, akció, konstrukció). Am ezek radikális átalakulása (felszámolódása?) kezdődött el a modern technológiák világában. Esetleg minden marad a régiben, csak legfeljebb új megjelenési, kifejeződési formát ölt, s az ember túléli. Ebben bízik az emberiség. Az antropológus azonban nem dughatja homokba a fejét. Az evolúciós megugrás új stratégiákat követelhet meg. Csak a jelen, idősebb generáción múlik, hogy képes-e a hagyományos, emberi tapasztalatokat átadni, hogy a változásoknak ne legyen drámai következménye.

Balázs Géza

Az azzal a szesszel életrajzához

Az Édes Anyanyelvünk tavaly decemberi számában (2017/5: 7) Kemény Gábor érdekes, alapos, tanulságos elemzésben foglalkozott az 'azzal az ürüggyel' jelentésű *azzal a szesszel* szókapcsolat értelmezésével és történetével. Az ő gondolataihoz szeretnék most – saját emlékeimet is felelevenítve – néhány megjegyzést fűzni.

Az *azzal a szesszel* kifejezés nekem gyerekkoromból, a szüleimtől ismerős. Azt hiszem, rajtuk kívül mástól nem is hallottam. Tőlük is csak ritkán és rövid időn át, úgy 1970 táján. Azután elhagyták, nem tudom, miért. Azt viszont biztosan tudom, hogy az 'azzal az ürüggyel' jelentésben használták. Mindig olyan beszélgetéseikben fordult elő, amelyekben azt mesélték el egymásnak, mit és miért csinált valamelyik munkatársuk. – A kifejezést határozottan „felnőttnyelvinek” és furcsának tartottam. Nyilván azért, mert a *szesz* szót csakis 'alkohol; alkoholt tartalmazó folyadék (szesz ital, hajszesz stb.)' jelentésben ismertem, és nem értettem, mi köze lehet hozzá az 'ürüggy'-nek.

Később már nyelvészként, az Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen (= EWUng.) munkálatai során ütötte meg a fületem az *azzal a szesszel*. A *szesz* szócikének kidolgozása nem az én feladatomból volt, így a tárgyalt kifejezésre is csak munkatársaim szerkesztési megbeszéléseit hallva figyeltem fel. Meglepett mind a viszonylag régi, 18. századi adatoltsága, mind pedig nyelvjárási volta és széles nyelvföldrajzi elterjedtsége. Emlékeimtől befolyásolva ugyanis aránylag új és határozottan pesties szófordulatot sejtettem benne. Ha gyerekkoromban hallottam volna a szlengről, akkoriban a kifejezést minden bizonnyal oda soroltam volna. (Mentségemre szolgáljon: az 1970-es években a *szleng* megnevezést általában még a nyelvészek sem használták.)

Az EWUng. megjelenése óta eltelt bő húsz évben az *azzal a szesszel* megint nem került elé, csak most, Kemény Gábor írásában. Az ő elemzése megfelelő részletességgel mutatja be a kifejezés történeti és nyelvjárási adatait, szépirodalmi előfordulásait, valamint azt is, hogyan kezelik a legfontosabb értelmező szótárak. Választ keres arra a kérdésre is, honnan ered a *szesz* szónak ez a sajátos alkalmazása. A Czuczor–Fogarasi-szótár „hangszimbolikai ihletésű etimológiáját” joggal veti el. Amit azonban a magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának (= TESz.) *szesz* szócikkével kapcsolatban ír, az pontosítást és kiegészítést kíván.

Kemény Gábor soraiból úgy látszik, mintha a TESz. a *szesz* szót az oszmán-törökből származtatná, méghozzá biztosnak tekintett magyarázattal. Valójában azonban a szótár szerint a *szesz* „Bizonytalan eredetű. Talán ótörök jövevényszó”. A TESz. tehát nem kezeli biztosként az eredetminősítést. A szó lehetséges átdójaként pedig nem az oszmán-törököt jelöli meg, hanem az ótörököt, vagyis a honfoglalás előtti törökséget. Az viszont igaz, hogy éppen az oszmán-török az egyik olyan török nyelv, amelyben a magyar szó lehetséges hajdani előzményének, forrásának nyoma van: ezért idézi a TESz. (a szintén törökségi sőr nyelvi mellett) az oszmán-török adatot is.

A TESz. szócikke a szakirodalmi előzmények közül főként Munkácsi Bernát, Gombocz Zoltán és Bárczi Géza véleménye alapján alakította ki állásfoglalását, óvatosságra intette azonban a magyar szó forrásaként számításba vehető törökségi megfelelőnek a viszonylag kései adatoltsága és a törökségen belüli csekély elterjedtsége. A TESz. és az EWUng. között jelent meg Ligeti Lajos összefoglaló műve a honfoglalás előtti és Árpád-kori török jövevényszavak-

ról: a benne szereplő lista szerint a *szesz* főnevet a körükbe tartozónak tartja, de bármiféle részletezés nélkül. Az EWUng. szócikke a *szesz* eredetét illetően nem változtatott a TESz. véleményén.

2011-ben jelent meg Róna-Tas András és Berta Árpád hatalmas, angol nyelvű összegző munkája az ótörök jövevényszavakról. Ebben a *szesz* forrásaként számításba vehető törökségi megfelelők körét valamelyest sikerült bővíteniük, ez pedig növeli a származtatás valószínűségét.

Hogy a magyar turkológusok a *szesz* szót nem az oszmán-török (vagyis a hódoltság idejéről való török) elemekhez, hanem a honfoglalás előttről valókhöz sorolják, azt (közvetve) az is mutatja, hogy Kakuk Zsuzsa az oszmán-török jövevényszórótégről szóló munkáiban ezt a főnevet nem szerepelteti.

A magyar szó átdójaként számításba jövő törökségi adatok 'köd, gőz, pára; kellemetlen szag' jelentésűek. Ilyen jelentés (például a TESz. tanúsága szerint) a magyar szótörténetből is kimutatható, így a törökből való származtatásnak ebből a szempontból nincs akadálya.

A magyar *szesz* szónak azonban ott van még a legismertebbé vált 'alkohol, szesz ital' jelentése, van továbbá (többek között) 'szeszély, kedv' jelentése is, és akkor még nem is említettük az *azzal a szesszel* kifejezésben élő 'ürüggy'-et. Kemény Gábor nem alaptalanul érzi homályosnak ezeket a jelentéseknek az egymással, valamint az eredetinek tekintett 'pára; szag'-félével való kapcsolatát. A TESz. (és annak nyomán az EWUng.) túlságosan szűkszavúan nyilatkozik erről a kérdéssel.

Igaz, a jelentésbeli összefüggések pontos feltárása talán nem is lehetséges, és biztosan nem valószínűsíthető meg az itt rendelkezésemre álló csekély terjedelemben. Be kell értem azzal, hogy egy-két apró „mozaikkockával” szolgáljak hozzá.

A 'köd, pára' : 'kedv, szeszély' kapcsolathoz adalék a talán az ugor örökséghez tartozó *kedv* szavunknak lehetséges összefüggése az uráli korból eredő *köd*-del. – A 'kedv'-ből létrejöhet 'a kedélyállapotból fakadó, hirtelen, szeszélyes ötlet' jelentésárnyalat; ezt tanúsítja a 'kedv; szeszélyes ötlet' jelentésű német *Laune* főnévnek a magyartól alkotott *szeszély*, amelynek éppen a *szesz* az alap-száva. Ha pedig a rögtönzött ötlethez némi megtévesztő szándék is társul, már meg is érkeztünk az 'ürüggy'-höz.

Másfelől a 'gőz, pára'-féle jelentéssel 'lélek, szellem, elme'-féle is összefügghet; ezt tanúsítják például az ilyen kifejezések: *kilehelte a lelkét*, „elpusztult a szegény pára”. Az elmével, szellemmel pedig a gondolkodás nemegyszer összekapcsolja a szeszt, alkoholt mint egyfajta varázserejű, lényegi tartalommal bíró anyagot. Erre jó példa egyrészt a német *geistiges Getränk* 'szesz ital', szó szerint körülbelül 'szellemi ital'; másrészt a latin eredetű (és a német által is közvetített) *spiritus* jövevényszavunk a következő jelentéseivel: 'fuvallat; lélek, szellem, génusz; éltető elem; gyógyárlat; (bor)szesz'. Szintén a latin *spiritus*-ra megy vissza a francia *esprit* 'szellem; szesz, alkohol'. Kemény Gábor nem alaptalanul kereste benne az *azzal a szesszel* előzményét. Közvetlen kapcsolatuk ugyan nincsen, de szegről-végről kimutatható egyfajta jelentésbeli összefüggés.

Kemény Gábor az *azzal a szesszel* szókapcsolattal Timár György cikke révén ismerkedett meg, de a szerzőt már nem kérdezheti meg róla. Ugyanígy én sem kérdezhetem meg a szüleimet arról, honnan ismerték ezt a kifejezést, és miért hagyták el egy idő után a használatát. Mindkettőnknek csak az emlékek felidézése maradt.

Horváth László

Így mondják ők

Idegen nevek, szavak a médiában

Nevek az olvasztótégelyben

Van néhány világhírű sportoló, akinek nevét a magyar sportszótárak riporterei következetesen angol-amerikai módra ejtik ki, pedig ezek a nevek jól láthatóan nem amerikaiak, legalábbis eredetileg nem azok voltak.

Első példánk legyen Katie Ledecky többszörös olimpiai bajnok amerikai úszónő, vagyis hát a családneve. Ezt a tévében mindig így halljuk: [ledeki], ahogyan az amerikaiak ejtik. De az angol Wikipedia korrekt módon hozzáteszi, hogy a név cseh kiejtése [ledecki], mivelhogy a versenyző apai nagyapja cseh bevándorló volt. Ez a kiejtés a magyar néző fülének is otthonosabban cseng, talán a hasonló hangzású Nedecki (Nedecky, Nedeczki, Nedeczky) név miatt.

De haladjunk tovább! Caroline Wozniacki, a csinos dán teniszezőnő a hazai közvetítésekben mint [voznjaki] jelenik meg. Valóban, a nemzetközi sportvilág angol közvetítő nyelvében ez járja. De a Wikipedia az ő esetében is megjegyzi, hogy nevének lengyel kiejtése [voznjaki], ugyanis a sportoló lengyel bevándorlók gyermeke (a dán kiejtés olyan bonyolult, hogy le sem merem írni).

A harmadik és egyben az utolsó, akinek neve hallatán fel szoktam szisszenni, Daniel Ricciardo ausztrál autóversenyző. Az ő apja szicíliai születésű olasz, de a kis Daniele hét éves kora óta Ausztráliában él, ezért lett belőle Daniel. Ha családnevét olasz kiejtés szerint mondanám ki, így hangoznék: [riccsardó]. De a Forma-1 versenyek közvetítésében következetesen [rikardó]-t mondanak. Vajon helyesen teszik-e?

És itt jut eszembe egykori jeles kollégám, a névkutató Ladó János, akitől azt tanultam, hogy a családnevek kiejtésében mindig az adott familia gyakorlata a mérvadó. Hogyan ejtik tehát a nevüket az említett sportolók? Az első kettőre nincs adat, Ricciardo viszont egy interjúban a nevének kiejtését firtató kérdésre azt válaszolta: ő bizony [rikardó]-t mond, sőt a családja is így mondja.

Ezen az alapon tehát jobb nem is bolygatni ezeknek a neveknek az ejtését. Azt mégis megjegyezném, hogy a nyilvánvalóan nem angol-amerikai nevek angol kiejtése szerintem a globalizáció egyik nyelvi tünete, az angol nyelv kibontakozó egyeduralmának következménye. Nekem bizony jobban esnek a család eredetére is utaló, Európában ismerősebben ható [ledecki], [voznjaki] és [riccsardó]. De nem kell attól tartani, hogy bele akarok szólni a tévések munkájába. A Magyar Televízió nyelvi bizottsága réges-régen megszűnt, a többi csatornának pedig nem is volt ilyenje. Ettől azonban még furcsállhatom, hogy a nyelvi olvasztótégelyt éppen a magyar televíziósok működtetik és szolgálják ilyen lelkesen.

Nem csak angolul kellene tudni

A Kossuth rádió József Attila emlékezete című műsorában a költő Ady-vízió című híres vitacikkéből olvastak fel egy részletet: „A költeményben minden hang csak ama törvények értelmében lehet jelen, amelyek megszabják például, hogy a *közelit* magas hangzók jelöljék, a *távolit* mélyek. (*Itt – ott, ez – az*. Érdekes, hogy más nyelvekben is: *ici – là, hier – dort, ibi – ubi* stb.)”

A felolvasó az első három idegen szót így ejtette ki: [icsi], [le], [hi-er]. A második szó rossz kiejtéséért nem csak ő okolható; megnéztem az interneten is, és láttam, hogy a

digitalizált szövegben a francia *à* betű helyett egy farkincás *e* (*é*) olvasható. Ennek valami számítástechnikai oka lehet (továbbá a gondos korrigálás hiánya). De hogy a francia *ici* szót miért ejtette „olaszosan” [icsi]-nek vagy a német *hier* szót „magyarosan” [hi-er]-nek, azt nem tulajdoníthatom egyébként, mint hogy egyáltalán nem ismeri a francia és a német nyelv kiejtési szabályait.

A dolgot még feltűnőbbé tette, hogy az illető a nagyon nehéz szöveget kifogástalan hangsúlyozással és intonációval olvasta fel. Vagyis annak az ifjabb nemzedéknek egy újabb tipikus képviselőjével van dolgunk, amelynek tagjai általában jó képességűek, értelmesek, de alapfokon sem tudnak franciául és németül.

Egyik hallgatóm az egyetemen azt hitte, hogy a Techert nevet [tecsert]-nek kell ejteni. Nem tudom, mit szólna ehhez Tompa József bátyánk (őt hívták ugyanis eredetileg Techertnek).

Az apa [trüdó], a fiú [trudó]?

Justin Trudeau kanadai miniszterelnök nevét az egyik tévéhíradó filmbemutatójában kísérőszövegében [trudó]-nak ejtették, később a műsorvezető is így mondta, [u]-val. A francia kanadai származású család nevében szabálytalanul hat ez a kiejtés, hiszen a franciában az *u* betűt ilyenkor [ü]-nek kell ejteni.

Ennél azért bonyolultabb a dolog. Nézzük meg, mit ír az internetes lexikon a Trudeau név kiejtéséről! Az apa, aki rövid megszakítással 15 évig volt az ország miniszterelnöke: Joseph Philippe Pierre Yves Elliott Trudeau. Családnevének kiejtését a Wikipédia kétféleképpen adja meg (a fonetikai jelöléseket egyszerűsítettem): [trudó], illetve franciásan [trüdó]. Ugyanezt olvashatjuk a fiáról, Kanada jelenlegi miniszterelnökéről, Justin Pierre James Trudeau-ról szóló cikkben is.

Ennek a kettősségnek az oka abban rejlik, hogy az angolban nincs [ü] hang, ezért ott elkerülhetetlen az első szótagbeli [u]. De a – korábban – franciás kultúrájú magyarban, amelynek van [ü] hangja, szerintem indokoltabb a franciás ejtés, a [trüdó]. Ezt az is támogatja, hogy az idősebb Trudeau nevét 1968 és 1984 között, amikor miniszterelnök volt, kivétel nélkül mindig [ü]-vel ejtették. Vajon miért kelletne most a fiú nevét másképp mondani, mint annak idején az apáét?

Aeneas és Aeneis

Egy rádióhangverseny műsorvezetésében (magyarán reklámjában) Vergilius *Aeneas* című eposzát emlegetik. Ez már nem is kiejtési hiba, hanem figyelmetlenség, durvábban szólva műveletlenség. Régebben minden jobb gimnazista tudta (sőt alighanem a nem jobbak is), hogy *Aeneas*-nak az eposz főhősét, a lángban álló Trójából menekülő királyfit hívják, aki Itáliában új hazát alapított népének, a róla szóló hősköltemény pedig az *Aeneis*.

Ha ez a melléfogás műsorvezetői összekötő szövegben vagy interjúban fordult volna elő, talán nem is kellene szóvá tenni. Elvégre *errare humanum est*, hogy stílszerűen szóljunk. Itt azonban egy reklámnak a szövegében fordult elő a durva hiba. Olyan szövegben tehát, amelynek minden egyes szavát jól megfontolják, bizonyára le is írják, és utána hangsúlyra veszik. Talán még rendezője is van, de hangmérnöke minden bizonnyal. Elképesztő, hogy ezek közül a közreműködők közül egy olyan sem akadt, aki tudná, mi a különbség *Aeneas* és *Aeneis* között.

Kemény Gábor

Képzőszerű rag, ragszerű képző?

Fából vaskarika? – kérdezhetné az olvasó a cím láttán, ha emlékszik még a szóelemek fajtáira az iskolai nyelvtanórákról. Egy morféma vagy képző, vagy rag, de hogy egyszerre mindkettő, képző és rag is lehet, az nehezen elképzelhető!

A toldalékok két alapvető típusát jelöljük ugyanis ezzel a két kategóriával (a harmadik a jel). Mindkét toldalék a szótőhöz kapcsolódik, de kapcsolódásuk módja különböző, és a szóban betöltött szerepük is alapvetően más. A képző belső helyzetű, több is lehet belőle: *ház-as-ság, olvas-gat-hat, szakma-i-ság, ért-het-ellen-ség*. Ezzel szemben a rag mindig a szó legvégén áll, és csak egy lehet belőle a szóalakban (ír-ok, olvas-unk, füzet-et, könyv-ből). Utána semmilyen újabb morféma nem következhet.

A szó jelentésében betöltött funkciójuk is lényegesen eltérő. A képző mindig új szót hoz létre: tánc – tánc-os, város – város-í, internet – internet-ez, lájk – lájk-ol, a szóképzés a szóalkotás egyik módja. A képző többnyire megváltoztatja a szó jelentését: *ház* – *ház-as*, *otthon* – *otthon-ka*, *nyúl* – *nyul-acska*. Valamint megváltoztathatja a szó szófaját is (szófajváltó képző): *olvas* (ige) – *olvas-ás* (főnév), *falu* (főnév) – *falu-si* (melléknév), *kiabál* (ige) – *kiabál-ni* (főnévi igenév); de: *ír* – *ír-ogat* (szófajtartó képző).

A rag ellenben (a jellel együtt) a szó ragozásában részt vevő szóelem, az igerag az igeragozásban (ír-ok, olvas-unk), a főnévrag a főnévragozásban (füzet-et, könyv-ből) van jelen, és mindkettő kötelező elem. (Ebből adódóan ha nem jelenik meg, s nem leválasztható, a hiányával jelöl. Pl. *olvas* – a raghiány az E/3. személyű alanyra utal; *könyv* – a raghiány alanyesetre utal, az alany szerepű főnév mindig ragtalan: *A könyv* izgalmas.)

A rag az adott szóra (és szófajra) jellemző, ún. szófajspecifikus toldalék. A jelentés, amit közvetít, az adott szóra jellemző információ, ami lényeges az adott beszédhelyzetben.

Az igeragozásban részt vevő igei személyrag azt fejezi ki, ami az igével kapcsolatban a legfontosabb a beszédpartner(ek) számára, hogy ki végzi az ige által megjelölt cselekvést: (én) takarít-ok, (te) mosogat-sz, vagy ki éli át az igében megjelenő történet, létezés, állapotváltozást: (ti) meggyógyul-tok, (ők) megnő-nek, vagyis hogy ki az ige által kifejezett esemény alanya. (Az igei személyrag jelenléte miatt maradhat el az 1. és a 2. személyű alany a szerkezetből, hiszen a személyrag egyértelművé teszi.) Továbbá a tárgyas igénél a rag a tárgyra is utal (ír-om azt, ír-ok valamit). Az igei személyrag egyeztető morféma, az alany számához és személyéhez, illetve a tárgy határozottságához/határozatlanságához egyeztet.

A főnév és a melléknév (számnév) ragjai, amik (a főnévi, melléknévi jelekkel) a névszóragszerűben vesznek részt, viszonyragok, mivel alárendelő nyelvtani viszonyokat, mondatrészi szerepeket jelölnek. A beszédhelyzetben lényeges információ, hogy milyen kapcsolatban áll a főnév, a melléknév (számnév) a többi szóval. Pl. *könyv-et olvas* (tárgyas viszony); *könyv-ből olvas* (helyhatározós viszony); *a szobá-ban alszik* (helyhatározós viszony); *a kislány-nak* a babá-ja (birtokos jelzős viszony); *ügyes-en rajzol* (módhatározós viszony); *két-szer szól* (számhatározói viszony). A főnév és a melléknév (számnév) többféle mondatrész is lehet, szemben az igével, ami mindig állítmány, esetükben tehát szükség van olyan viszonyragra, ami az éppen betöltött funkciót jelöli.

Ezek után pedig térjünk vissza a címben feltett kérdéshez. Létezhet-e képzőszerű rag, illetve ragszerű képző?

A **képzőszerű rag** esetében azt kell megvizsgálni, létezik-e olyan rag, ami esetleg a képzőre jellemző tulajdonságot mutat. Természetesen létezik, hiszen a nyelv tiszta kategóriái között

mindig előfordulnak átmeneti esetek, amik többféle tulajdonságot is mutatnak egyszerre. Ilyen képzőszerű rag például a számhatározó ragja, ami a *kétszer, háromszor* szóalakban fordul elő. A számhatározó ragja viszonyjelölő morféma, azt mutatja meg a számnéven, milyen viszonyba kerül például az igével: *három-szor hívtak* (számhatározós viszony), vagy a melléknévvél: *két-szer nagyobb* (fokhatározós viszony). Ez a toldalék rag, mögötte semmilyen más morféma nem állhatna már, mégis van egy-két képző, ami következhet utána: *három-szor-os*, *három-szor-i*, (meg) *két-szer-ez*. Sőt az is előfordulhat, hogy egy másik rag is megjelenik mögötte: *harmad-szor-ra* (sikerült).

A **végleg** szóban szereplő *-lag/-leg* is képzőszerű annyiban, hogy jöhet utána egy-két képző: *vég-leg-es*, *házi-lag-os*, *jelen-leg-i*.

Az *esténként* szóban előforduló *-nként* rag sem mindig szóalakzáró, mivel az *-i* melléknévképző megjelenhet mögötte: *esté-nként-i*.

A **ragszerű képző** is van nyelvünkben. Ragra jellemző tulajdonságot mutató képző a határozói igenév képzője. Amikor megjelenik az igen, és határozói igenevet hoz belőle létre, vagyis szófajváltás történik, lezárul a szó további toldalékolhatósága: *ír-va*, *néz-ve*. Szóalakzáró képzőnek is nevezhetjük, hiszen semmi más nem következhet utána, tehát lezárja a szóalakot, mint a rag. A korábbi magyar irodalomban van példa arra, hogy régebben kaphatott többesjelet a határozói igenév, ez azonban ma már nem fordulhat elő. A Tóth Árpád versében (Rimes, furcsa játék) megjelenő alak archaikusnak számító forma:

Csönd. Ajkaim lezárvák.
Ringass: árva az árvát,
Igy, sírj csak, rámhajolva,
Meghalni volna jó ma...

A toldalékmorfémák között vannak még más, átmeneti tulajdonságot mutató egyedek.

A **képzőszerű jel** például a melléknévi fokjel (nagy-obb), annak alapján, hogy megtúr maga után egy-két képzőt (nagy-obb-ít, nagy-obb-od-ik).

A jelek a raghoz hasonlóan a szavak ragozásában jelennek meg, szófajspecifikus toldalékok. Igejelek: módjelek (*-j, -na/-ne/-ná/-né*), időjelek (*-t/-tt, fog*); főnévjelek: általános többesjel (*-k*); birtoktöbbesítő jel (*almá-i, ház-ai* stb.); birtokos személyjel (*könyv-em, könyv-ed*), birtokjel (*könyv-é*); melléknévi jelek: fokjel (*-abb/-ebb*), kiemelőjel (nagyobb-ik).

A jelek a szóban közbülső helyet foglalnak el, a képző(k) mögött és a rag előtt állnak. Több jel is következhet egymás után: *könyv-ei-m*. Vagyis a jel után „szabályosan” már csak jel és rag következhet (toll-ai-m-at), a fokjel utáni képző ebből a szempontból kivételesnek számít.

A jelek a szavak ragozásában új ragozási sorokat, ún. alparadigmákat indítanak. Például a *ház* főnév egyes számú alak, az egyes számú ragozási sor (paradigma) elindítója (*ház, házat, házban, házba, házból* stb.). A többesjellel ellátott alak, a *ház-ak* a többes számú ragozási sort (többes számú alparadigmát) indítja el (*házak, házakat, házakban, házakba, házakból* stb.). A birtokos személyjellel ellátott alakok, a *ház-am, ház-ad, ház-a, ház-unk, ház-atok, ház-uk* a birtokos személyjeles alparadigmákat indítják el (*házam, házamat, házamban; házad, házadat, házadban; háza, házát, házában*; stb.).

A **jelszerű képző** is létezik a nyelvben. A főnévi igenév képzője jelszerű. Igéhez járulva megváltoztatja a szó szófaját, emiatt képző. Utána azonban újabb képző nem következhet, csak ige-névi személyrag állhat: *ír-ni – ír-n-om, ír-n-od, ír-ni-a, ír-n-unk, ír-n-otok, ír-ni-uk*. Ez jelre emlékeztető tulajdonsága az ige-névképzőnek. A főnévi igenév személyragja a cselekvéshordozóra utal, ami azonban *nekem, neked, neki* stb. formában jelenik meg a szerkezetben (*neki mennie* kell).

Az átmeneti tulajdonságokat mutató toldalékok érdekes színfoltjai a magyar morfémarendszernek. Jellemzőik tudatosítása megerősítheti az oktatásban az alapkategóriák ismeretét.

Balogh Judit

Február 18-a, Jókai születésnapja lett a magyar széppróza napja

„Jókai egész pályáján nélkülözi a tárgyilagos bírálatot” – írja Mikszáth (Jókai Mór élete és kora II, 146). Mi sem kaptunk róla méltó értékelést az egyetemen. *A jövő század regénye* I. kötetében saját sorsát is előrevetíti (1952-ben járunk): „Az a tündéri kert azon a tájon lehet, ahol hajdan egy magyar költő háza állott, akinek munkáit akkor sokan olvasták. A kis ház köveivel rég árkot temettek már, s a költő munkáit csak az új kor Toldy Ference ismeri még; az egész, ami megmaradt belőle a jövő század számára, tán csak az a három ezüstlevelű hár, miket saját kezével ültetett; azokat nem fogja kivágni senki, mert virágaik gyógyillata megvédi őket, s a hajdani gazda neve a kéregbe vésvé tovább él...” – Jókai egyben tévedett: a mai kornak nincsen Toldy Ference, nincsen szintézist teremtő irodalomtörténet-írás. Az új akadémiai irodalomtörténetben fragmentumok vannak: Jókairól csak szabadságharcos novellái és akadémiai székfoglalója kapcsán írnak, mintha regényei nem is léteznének. Az Akadémiai kézikönyvek sorozatban közzétett Magyar irodalom című kötetben (2010) három Jókai-mű – igaz, nagyon szép – elemzése szerepel: *Egy magyar nábob*, *A jövő század regénye*, *Sárga rózsá*. Ennyi volna Jókai életműve? Erről tájékoztatják a mai olvasóközönséget? Ezt fogja követni a közoktatás? (Egyébként ebben az „átfogó” tájékoztatásban Móra neve nem szerepel, Gárdonyi csak mellékes említésként három helyen.)

Jókai mindig költőnek mondta magát, s valóban költő volt, prózája tele van érzelmekkel. Lehetséges, hogy kevesebb az igény erre az érzelmdús nyelvezetre? Lehetséges, hogy igaza van Vértés O. Andrásnak, amikor azt írja, hogy érzelmi világunk változása (beszűkülése) érzékelhető a nyelvi változásokban? (L. Vértés O. András: *Érzelmi világunk és a nyelv történeti változásának kölcsönhatása*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987.)

Lehetséges, hogy a mai embertől távol áll az az érzelmi gazdagság, amelyet Jókai önt szavakba műveiben? Reménykedjünk, talán csak múló divat a katarzist elutasító ironia és távolágtartás.

Nagy igazságot ír le Mikszáth a következő sorokban: „Mikor végre kész a mű gerince, akkor leül írónk, és a bűbajos tolla alatt születik meg a voltaképpeni regény, szaporodnak az alakok, és támadnak gyönyörűbbnél gyönyörűbb epizódok. Úgy viszi őt a saját fantáziája, ahogy aztán az ő írása minket, olvasókat ragad ellenállhatatlanul ungon-berken keresztül az ő eszményített világába, nem is gondolkozunk már, csak követjük elkábulva, megmámorosodva költészetének illatától, nyelvnek zengésétől és humorának édességétől, még az is, aki nem mulatni akart, hanem bírálni, még a kritikus is elfelejti célját, lecsapja hibákat kijegyző ceruzáját, s rohan-rohan a tündéres pompába öltözött betűerdőkön át mosolyogva, könnyezve, ahogy a nagy költő akarja, s felkiált a végén, mint Erdélyi János: Jókait nem kell bírálni, Jókait élvezni kell” (Jókai Mór élete és kora II, 56).

Hamvas Bélát idézhetem erről: „Az öt génusz ereje – a derűs életeszemély (Dél), a kultiváltság és a szociális egyensúly (Nyugat), a természetközelség és érzékenység (Észak), a szabadságvágy (Kelet) és a szövevényes gazdagság (Erdély) – ma és most elsősorban a személyiség kérdése, de olyan értelemben, hogy a népen belül egység és rend és magas színvonal csak abban az esetben valószínűsíthető meg, ha ez az öt génusz az emberek sokaságában harmonikusan tudatossá válik. Magyarunk lenni annyit jelent, mint az öt génusz világában egyensúlyt teremteni. És ez az egyensúly az, ami történeti emlékezetünk

szerint még senkiben sem valósult meg. [...] És az egység nem is valósult meg később sem, egyedül Jókai műveiben. Jókai az egyetlen író, aki az ország minden helyén egyaránt odahaza van, otthon úgy, ahogy az ember csak otthon lehet, meghittén és oldottan, meleg pillantással. Az embereket és a dolgokat úgy nézi, hogy azok hozzá tartoznak, és ő hozzájuk tartozik. Erdélyi leírásai éppen olyan magyar génusztűzjak, mint a felvidékiek vagy az alföldiek vagy a nyugatiak. Eppen olyanok, mint a városok és a falvak és a tanyák. Jókai számára Pozsony éppen olyan otthon, mint Brassó vagy Lőcse, Komárom vagy Pest. Minden ábrázolásában azonnal felismerhető, hogy az ember, akiről beszél, keleti vagy északi vagy erdélyi, anélkül, hogy elmondta volna, honnan jött, a Szepességéből vagy a Csallóközből vagy Székelyföldről. Aki előtte vagy utána tájról vagy emberről, szokásról vagy eseményről beszélt, regionális volt és maradt...” (Hamvas Béla: *A magyar Hüperion* II., 94–96).

Jókai nemcsak országunk minden táján volt odahaza, hanem átélte, megörökítette egész történelmünket (csak néhány könyvét idézem): az ősidőket (*A varchioniták*), a középkort (*Bálványosvár*, *Minden poklokban keresztül*), a zivataros évszázadokat (*Fráter György*, *Erdély aranykora*, *Török világ Magyarországon*), a kuruc-labanc világot (*Szeretve mind a vérpadig*, *A lőcsei fehér asszony*), a „békésebb” (?) 18. századot (*Egétvivő asszonyszív*, *Rab Ráby*, *A névtelen vár*), a reformkort, a szabadságharcot, a bukás szomorú éveit, az újrakezdést. Hősei közül beilleszkedett az új világba Garánvölgyi Aladár (*Az új földesúr*) és Berend Iván (*Fekete gyémántok*), de sokan képtelenek voltak életüket folytatni, megdöbentöek ezek a szomorú regények: *Enyém, tied, öv, Mire megvénülünk*, *Akik élve halnak meg*. Meggyőződésem, hogy Jókai sosem tudta az 1849-es bukást feldolgozni (Aranyhoz hasonlóan), csak ő sosem beszélt rejtett érzelmeiről, megbántódásairól (erről Mikszáth is ír). Tegyük hozzá, hogy legszebb parlamenti beszédét a rokkant, szegény, koldulásra kényszerült hajdani honvédek ügyében mondta.

Vádolták azzal is, hogy nem mindig hű a történelmi eseményekhez. De ő a korok hangulatát akarta érzékeltetni. Oral history az ő életműve, ennél korszerűbbet ma el sem lehet képzelni!

És ami művészeténél is fontosabb: ő „tartotta írásaival millió és millió emberben a honszerelmet, midőn azt mindenfelől oltogatták, élénk tárta az ország múltját lángoló lelkesedéssel, fönséges ihletével kirajzolta jövőjét, neki élt, neki dolgozott szíve vérevel, minden porcikájával s kivíván a maga számára a világ csodálatát, annak a palástjával betakarta hazáját” (Jókai Mór élete és kora II, 185).

Valóban kívánja a világ csodálatát: fogadta őt s egy egész délelőttöt beszélgetett vele Bismarck herceg, a vaskancellár, szerette regényeit Viktória királynő és Zola, s lelkesen olvasták minden angolra lefordított művét amerikai tanítványaim. Nekünk büszkének kellene lennünk arra, hogy van egy világszerte ismert művésznk, s kultuszát újra kellene éleszteni, ápolni, gondozni. Remélhetőleg erre jó alkalom lesz a magyar széppróza napja.

Adamikné Jászó Anna

A Magyar Idők 2018. február 17-i számában e cikknek egy bővebb változata is olvasható. (A szerk.)

Jókai mint varázsló
(egykorú karikatúra)

Kütyüböjt

Az egyik budai gimnázium hittan munkaközösségének kezdeményezésére az iskola 2017 tavaszán, éppen a húsvét előtti nagyböjti időszakban hirdetett meg – stílusosan **Kütyüböjt** néven – játékot a felsős (9–12. osztályba járó) gimnazisták körében. Ezzel a kezdeményezéssel az iskola arra akarta ráébreszteni a fiatalokat, hogy van élet **kütyük**, azaz elektromos, elektronikus és digitális eszközök (mobiltelefon, okostelefon, komputer, tablet stb.) nélkül is.

A **kütyüböjt**-féle kezdeményezés egyébként nem ismeretlen és szokatlan külföldön sem. A játék lényege az önkéntesség és a szándékosság: önkéntesen lehet benevezni, és szándékosan kell a készülékeket használaton kívül helyezni (kikapcsolni). Az önmegtartóztatás vállalása szólhat csupán néhány órára is, de ezeket a böjtöket általában legalább egy teljes nap (24 óras) időtartamra hirdetik meg. A pszichológusok szerint az ennél hosszabb ideig tartó megvonások még hatásosabbak lehetnek, még erősebben járulhatnak hozzá a megtisztuláshoz, az elvesztett önfeledt visszatéréséhez.

A játék magyar neve, a **kütyüböjt** összetett szó (szerintem) telitalálat! Angol elnevezései is kreativitásról tanúskodnak: *digital detox* 'digitális kijózanítás / méregtelenítés / salakmentesítés', *digital fast* 'digitális böjt', *digital Sabbath* 'digitális szabadnap', *unplugging* 'árammenntesítés'.

Az előtag, a **kütyü** keletkezéséről Grétsy László egyik 2011-ben megjelent nyelvvelő írásában (Szabad Föld) olvashatunk, nevezetesen arról, hogy az 1990-es évek közepén civil szervezetek hirdettek pályázatot olyan rokon értelmű főnevek gyűjtésére, amelyek „valamilyen pontosan meg nem határozott szerkezetnek, gépezetnek a megjelölésére, nagyjából való megnevezésére szolgálnak”. A pályázatra meglehetősen sok értékelhető szó érkezett, pl. *bigyó*, *bigyusz*, *bizgentyű*, *etvasz*, *fityfene*, *herkentyű*, *himi-humi*, *ketyere*, **kütyü**, *miskulancia*, *mütyürke*, *szerkentyű*, *szirszar*, *vackaraj*. A **kütyü** szó eredete ugyan ismeretlen, de adataink már a 18. századtól vannak rá. Több nyelvjáráshoz is él 'burok' jelentésben: elsősorban fák vagy növények termésének külső burkát, pl. a mogyoróét, dióét, gesztenyéét; a tölgy- vagy csermakk kalapját, a bab, borsó, lenctse hüvelyét jelenti, s még több egyebet is – például gatyát vagy vászonnadrágot (amely szintén valamiféle „burok”). Az elektronikus, digitális eszközök, illetőleg nem kis részben az okostelefonok jóvoltából mára igazi divatszóvá vált (megelőzve a pályázat idején legnépszerűbb *bigyó* és *szerkentyű* szavakat).

A **böjt** utótag (valószínűleg német jövevényszó) jelentése hagyományos értelemben 'lemondás'-t jelent valamiről: változó időtartamú tartózkodást evéstől, ivástól vagy valamilyen tevékenységtől bizonyos célok elérése érdekében.

Böjtről tehát többféle értelemben beszélhetünk: van **valásos böjt** (a bűnbánat és a megtérés egyik legősintébb formája, melynek segítségével közelebb kerülhetünk Istenhez, és amely érzékenyebbé tesz embertársainkkal szemben is; a római katolikusoknál ilyen pl. az ádventi böjt, a nagyböjt, a kántorböjt, a Vigilia böjtök), **politikai böjt** (éhségstrájkjal való tiltakozás háborúk, társadalmi bajok, igazságtalanságok ellen), **spirituális böjt** (magasabb szellemi és lelki megvilágosodás, az elme mélyebb rétegeibe való behatolás érdekében vállalt koplalás), **gyógyböjt** (a böjt gyógy módként való alkalmazása az orvoslásban és a természetgyógyászatban a szervezet méregtelenítése, salaktalanítása érdekében, pl. léböjt-kúrák). A rövid idejű böjtök egyébként (az evés és a nem-evés váltakozása) szorosan hozzátartoznak életünkhöz. Az angol nyelvben ezért nevezik pl. a reggelit *breakfast*-nek, vagyis 'böjt(meg)törés'-nek. A magyar *húsvét* szó pedig a katolikus kereszténységben negyvennapos böjtnek nevezett, valóban húsmentes (húshagyó) táplálkozási időszaknak a lezárulását jelzi, amikor ismét lehet húst enni (húst magunkhoz venni).

A **böjt** utótag a **kütyüböjt** összetett szóban 'hiány' jelentésű nyelvtani elem, mely jelentéssűrítő összetételt alkot előtagjával: a **kütyü**től való tartózkodást, a **kütyü**-használat tilalmát jelenti. Úgy tűnik, nem a **léböjt** mintára keletkezett, hiszen ez az összetétel nem a levektől való tartózkodást jelenti, hanem – éppen ellenkezőleg – azt nyomtatékosítja, hogy a kúra alatt kizárólag levesek és gyümölcslevek fogyaszthatók (lében gazdag kúra). A **-böjt** utótag tehát a 'hiány' jelentésű összetételi utótagoknak a számát bővíti (vö. pl. *-veszett*, *-fogyott*, *-hagyott*, *-fukar*, *-szegény*, *-mentes* utótagú összetételek: *eszeveszett*, *oka-fogyott*, *hitehagyott*, *szófukar*, *vérszegény*, *koffeinmentes*).

A 72 órás időtartamra (3 teljes napra!) meghirdetett játék eredményességéről nem tudok. Számomra csaknem reménytelen kísérletnek tűnt a **kütyüböjt** megtartása a különféle képernyők által behálózott, csapdába ejtett középiskolások körében, annak ellenére is, hogy a játékba önkéntesen lehetett benevezni, s a háromnapos digitális böjtért cserébe különféle értékes nyereményeket helyeztek kilátásba. Az okostelefon valóban korszakalkotó vívmány, amely vitathatatlanul fontos szerepet játszik az ismeretterjesztésben, a kapcsolatépítésben, a mindennapi élet szervezésében, és sok esetben igen jó szolgálatot tesz (különösen váratlan helyzetekben). Nem ördögtől való tehát, de a hozzá való helytelen viszonyulás sok nehézséget okoz az emberek egyéni és szociális életében, arról nem is beszélve, hogy a szakemberek mind gyakrabban intenek bennünket a veszélyeitől is, pl. az állandó sugárzás által előidézett egészségkárosodástól, illetve attól, hogy elvonja a figyelmünket a munkáról, tanulásról, rossz hatással van emberi kapcsolatainkra. Nagyon fegyelmezettnak kell lennünk, ha nem akarunk a digitális technika rabságában, fogságában élni.

H. Varga Márta

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről.

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvápolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön fíliázott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot. Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője és az ÉA szerkesztőségi titkára illetékes: bobak.hajdu.timea@anyanyelvapolo.hu vagy ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16.

1%

Kérjük kedves olvasóinkat, tagtársainkat, támogatóinkat, hogy adójuk 1%-ának felajánlásakor gondoljanak az Anyanyelvápolók Szövetségére. Az rendelkező nyilatkozaton a kedvezményezett (Anyanyelvápolók Szövetsége) adószámát kell feltüntetni: 19663155-1-41. A NAV honlapján tájékozódhatnak a további kedvezményezettekről is.

A szerkesztőség

Nyelvtantúra

A nyelvészek szeretnek túrázni, közben felírnak ezt-azt, lefényképeznek ezt-azt, és ha találkoznak valakivel, válaszolnak erre-arra.

Az A-dúr és az a-moll

A nagy kezdőbetű használatának megvannak az okai. Ezúttal egy eddig szabályzatban még nem szereplő indokára bukkantam. Ahogy a hármashangzatokat színezetük szerint megkülönböztetjük, tehát a bennük szereplő tercek nagyságától és elhelyezkedésétől függően beszélünk dúr, moll, továbbá szűkített és bővített hármashangzatokról, úgy ezt a rövidített alakjukban is jelezzük a nagy és kis kezdőbetűk megkülönböztetésével (pl. A vagy a), így a hangnemek közötti különbséget is feltüntetjük. A dúr hangnemeket az alaphangra épülő nagy tercük miatt nagybetűvel jelöljük (A-dúr; A major), a moll hangnemeket pedig, a megkülönböztetés céljából, a kis terces hangzásuk miatt kisbetűvel (a-moll; a minor).

Utcák, terek, feliratok

A kis- és nagyvárosok feliratai valóságos kincsbányái a nyelvvel foglalkozóknak. Igazi élőnyelvi adatok, újdonságok, nyelvi lelemények tárháza. Új sorozatunkban ezekből kívánok egyet-egyet bemutatni. Az első darabja Nyíregyházán készült a karácsonyi forgatagban a Kossuth téren. A lapcsánkának közel hetven elnevezése ismert: *bandurák, bere, berhe, bodag, boraska, bramborák, buhi, cicedli, cicege, cincogó, cinke, derrentyű, egérke, enge-menge, görhöny, hadi, hadirántotta, harula, hlebsánka, hremzli, kremzli, krumplibaba, krumplifasírt, krumplilepény, krumplimálé, krumpliplacki, krumpliprósza, lapcsánka, lapcsinka, latke, lapotya, lapótya, lapotyka, lepcsák, lepcsánka, lepkepotyi, leppalacsinta, mackó, macok, macskanadrág, matutka, matyutyka, medvetalp, nist, pacsa, pacsní, placki, prósza, recsege, rösztike, siligó, szisnyi, smacog, sündisznó, süni, szisnyi, tócsi, tocsnyi, tócsni, tócsnyi, toksa, vakhús* stb. A töltött tócsninak pedig új nevet is adott szóösszerántással a kitalálója: *tölcsni*. Jó étvágyat!

Lassúzik és rövidezik

Mit jelent a *lassúzik* és *rövidezik*? – szögezte nekem a kérdést egy kollégám az egyetemi ebédlőben. A neki adott választ továbbgondolva az alábbiak jutottak eszembe.

Napjainkban a legtermékenyebb képző a -z és az -l, ezekkel a következő új szavak jöttek létre: *hamburgerezik, klónozik, dartsozik, szörfözik, e-mailezik, internetezik, facebookozik, dzsoggingol, rappel, lízingel*. Ugyanakkor nagyon sok esetben ugyanahhoz a szótórhöz járul a két képző, más-más jelentéstartalmat létrehozva. A Magyar nyelvhasználati szótár párhuzamos igeképzésnek nevezi, és a következő példákat hozza: *ural, uraz, kezel, kezezz, besorol, besoroz*. Tovább folytatva a sort: nyilvánvalóan mást jelent a *számol* és a *számol*, és mint Nádasdy Ádám egyik előadásából megtudhattuk, a repülőn *beszékezés* történik, azaz az utasok helyükre ültetése, de jelentheti egy stadion székekkel történő beépítését is. A *beszékelés* viszont egészen mást jelent.

A -z és -l képző gyakran ugyanazt a jelentést hordozza, semmilyen jelentéskülönbség nincs például a *siel* és a *sízik* között.

Az angol *comment* szóból kétféle változat is létrejött: *kommentel* és *kommentezik*. Egyik szó sincs még szótározva, az internetes keresés szerint a *kommentel* sokkal gyakoribb, mint a *kommentezik*. Ezek is ugyanazt jelentik. (Más viszont a régóta használatos *kommentál*, azaz 'magyaráz, magyarázattal lát el'.)

A *telefonoz* – *telefonál* igepárhoz hasonló eltérés tapasztalható a *gépel* és a *gépez* szavak között. A *gépel* – mint közismert – elsődlegesen azt jelenti, hogy írógépen ír, manapság viszont már inkább számítógép, laptop klaviatúráján. A *gépez* ige viszont a *számítógépez* összetétel rövidülése, és általánosabb jelentésű: számítógéppel, lappal tölti az idejét, játszik, közösségi oldalakat néz, szörfözik a neten. Ugyanúgy, mint aki *telefonozik* 'okostelefonon játszik' (ez korábban a *telefonál* alakváltozata volt, most új jelentést kapott). Az utóbbi példa a jelentéssűrítő összetételekhez hasonlóan több szóval, szószerkezettel „oldható fel”, értelmezhető. Ugyanilyen a *lassúzik* igénk is, a jelentése: *lassú száma táncol*. Mondatban: *A videó pont úgy kezdődik, mint a legtöbb nyitótánc: a háttérben romantikus zene szól, férj és feleség pedig lágyan egymáshoz simulva lassúzik*. A

rövidezik szintén bizalmas kifejezés, azt jelenti, hogy rövidített iszik. Erre is találtam egy extrém példamondatot: *103 éves, és még ma is naponta rövidezik. Az idős hölgy úgy véli, naponta egy pohár whisky távol tartja az orvost. Ezért több mint 2000 üveggel ivott még eddig*.

Le van éve és íva (?) az inged!

A hallgatók is gyakran kérdeznak. Így például alaktanórán, amikor a többalakú igetöveket vesszük, és eljutunk a hét sz-es és v-s változatú igéhez. Hogy van az *eszik* és *iszik* határozói igeneves alakja? Először végigvesszük a tőváltozatait: *tesz, tev-ő ~ tév-ő, te-het, té-gy; vesz, vev-ő, ve-het, vé-gy; lesz, lev-ő ~ lév-ő, le-het, lé-gy; hisz, hív-ő, hi-het; visz, viv-ő, vi-het; esz(ik), ev-ő, e-het; isz(ik), iv-ó, i-hat*. Eddig jól látható, a *tesz, vesz* és a *lesz* igealaknak négy tőváltozata van, az *eszik, iszik, hisz* és *visz*-nek három. De mi a helyzet a határozói igenévképzős alakjukkal? Íme: *té-ve, vé-ve*. Alig-alig használjuk a *hi-ve* és *vi-ve* alakot, tulajdonképpen nyelvi hiánnyal szembesülünk. (Bár: *Azt híve, hogy kellemes fogadtatásban részesül, nagyot csalódott. A franciák ekkor elvesztették híres kedvességüket, és körömmel, lökdösődéssel, testi erőt alkalmazva, némelyek egy-egy jobbhorogot bevívva a másiknak védelmezték a szerzeményüket*.) Az *eszik* és az *iszik* esetében viszont is-is a helyzet. Előfordulhat, hogy a feleség ekképp kiált fel: *Le van éve és íva (?) az inged!* Az biztos, hogy valóságos és lehetséges a képzett formában a hosszú magánhangzó. Egyébként a szakirodalmi források így szólnak erről a problémáról: a Magyar grammatika (Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2006.) azt írja a határozói igenévről, hogy csaknem minden igetípusból létrehozhatjuk, kivéve a *nincs* és a *van* tőváltozatait. Csak korlátozottan hozhatunk létre határozói igenevet az -sz/-v-s tövű igecsoport tagjaiból: **léve, *íván, *ívén, *híve* (237. o.). Az *eszik* és az *iszik* határozói igeneves alakja az *éve* és az *íva* az Osiris Kiadónál megjelent Helyesírás című könyv alapján. Csak érdekességképpen: a nyelvjárássokban az *edve* és *idva* forma is használatos.

Zárómondatunk stílusosan a következő: *A könyv olvasva, a bor íva, a kenyér éve, a nő csókolva jó*.

Minya Károly

Napi cuki és imbolygó teherautó

Érdemes-e egyáltalán a bulvár nyelvi színvonalával foglalkozni? Pongyolaságok, névelőhiányok, az egyes szám meg a többes szám okozta gondok – de, mint az egyik cikk szerzőjétől (kollégától) megtudom, nem ez az érdekes. Hanem a tartalom. A gyorsaság, a szenzáció (akkor is, ha a hír pimf, nulla, vagy nem egészen úgy igaz), egyébként meg úgyis mindenki érti, miről van szó.

Válaszolva a fenti kérdésre: mégiscsak érdemes foglalkozni a bulvárral, hiszen naponta milliók kattintanak rá a kiadványok percenként frissülő online változataira, melyek nyilvánvalóan pongyolábbak, mint a nyomtatott szöveg, a „print változat”, habár az utóbbinál sincs mindig idő és ember korrektort foglalkoztatni.

Nem utolsósorban: sokan – sajnos – csak ezt olvassák. Komolyabb mondanivalójú kiadványt, könyvet soha. Ezt fogják megtanulni. Ezen nőnek fel. Rémes.

A közelmúltban a következő csámcsogni való hír borzolta a kedélyeket: „Napok óta folyik [egy] felnőtt film forgatása a Jegymester előtt parkoló sötétített teherautó rakterében. A film háttérét az utca forgataga adja, vélhetően több jelenetben is szerepet kaphattunk. Tájékoztatót a teherautó oldalára kiragasztott A4-es lapon kaptunk, ami mellelleg folyamatosan imbolyog.”

Először emésszük meg a tartalmat, miszerint a belvárosban fényes nappal egy kisbuszban készítenek pornófilmet, persze forgathatnak ma már bárhol, a legpatinásabb középületben is, mindig van az a pénz, amiért engedélyt ad rá valaki. Hogy akaratlanul is szerepelhetünk benne, ez azért már több embert irritál. Ezek után szánjunk-e komoly elemzést a hír nyelvi hibáira?

Új rovat a bulvárban a „napi cuki”. A rettenetes terrorcselekmények, felnagyított, kiszínezett rémes bűntények, halott csecsemők, végletekig, napokig csócsált, olykor 15

éve történt gyilkosságok mellé mintha kellene ellensúlyként néhány megnyugtató képsor vagy videó: egymással játszó kiscicák, bumfordi macskák, totyogó pingvinek, bájosan bukfencező babák, akik előbb-utóbb a Facebookon végzik, mert mindig lesz, aki felteszi, megosztja.

Friss jelenség: az időjárás bulvárosítása. *Rettenetes* hiedelmek! Kiderül, mínusz 8 fok lesz holnap. Januárban. Mikor legyen, ha nem akkor? De a lényeg, hogy rákattintson az olvasó, ettől lehet majd hirdetést találni, a többi nem számít. *Borzalmas* idő lesz a jövő héten. *Szörnyű* lesz a február. Szóval el vagyunk átkozva. Aztán kiderül, csupán tél lesz télen, milyen furcsa. Sokaknak okozhat gondot, hogy a ködös, borult területeken hőszállingózás, ónos szitálás is előfordulhat – adja hírül az egyik bulvár, hatalmas piros betűkkel szedve. No igen, csakugyan tél van. Senki ne induljon útnak! Hókotrók! Szélvihar! Mindenből ál- és műbotrányt kell csinálni. Ha valaki elutazott, ha nem utazott, ha tud énekelni, ha nem tud – mindegy. Ál-sztárok, felkapott műsenkik életét követik ezek – kik is? A fel nem kapott senkik? De miért?

Egy buta – vagy inkább számító? – kislánnyal elhitetik, hogy fontos, a média kivonul az esküvőjére, havi X millióért csócsálják a ruháját, a haját, a rúzsát, a férjét, az anyósát – most, vagy maximum két évig. Aztán attól lesz boldogtalan, hogy ejtették.

Woody Allent se hagyja nyugodni ez a mocskos üzlet, mert hogy üzlet ez a javából. Egyik európai várost megéneklő filmje jut eszembe, a Rómának szeretettel, ahol egy gyanútlan civilt kap fel valamelyik tévécsatorna, és egy idő után a jóember már kezdi azt hinni, hogy ő tényleg híres valamiért. Aztán ahogy felkapták, el is ejtik, mint egy használt papír zsebkendőt, bele a szüllyesztőbe.

Rémes.

Ezek után foglalkozzunk-e egyáltalán ezeknek a cikkeknek a nyelvi stilizálásával? A választ az olvasóra és újságíró kollégáimra bízom.

Elek Lenke

Virágok, rózsák

A legényrózsza (Zinnia), a porcsinrózsza (Portulaca) és a pünkösdirózsza (Paeonia) a virágoskertek kedveltjei, országszerzte ismertek. Ezt gazdag tájnyelvi névváltozataik is bizonyítják.

A legényrózsza „hálás virág” – mondják Szentesen. Igen jól viseli az alföldi klíma viszonyosságait, szélsőségeit: a szárazságot átvészeli, esős időben gazdagon virágzik. 2016-ban még az útutazást is kibírta, és kivirágzott az úrrállomáson, jelentették az amerikai asztronauták. A „született amerikai” Zinnia nálunk teljesen elmagyarosodott: *legényrózsza* és *legényvirág* lett.

A *legényrózsza* névváltozatait a Magyar szókincstár őrzi, a *rézvirág* címszóval az élen. Viszont az ÉrtSz.-ban semmilyen névváltozatát nem találjuk, még a többjelentésű *rózsza* szócikkben sem. Egyébként a legényrózsza virágai inkább emlékeztetnek egy faragott vagy himzett rózsára, mint az előre. Feltételezhetően a tárgyiasult rózsza nagy hatással lehetett a névadásra: ugyanis a népművészet legáltalánosabb díszítőeleme a rózsza, és a díszítés kerek elemeit is rózsának értelmezik. „Formájára nézve a rózsza lehet felülnézetes virág, azaz rozetta, vagy keresztmetszetes kerekded virág...” (Néprajzi Lexikon, *rózsza*). A legényrózsza virága kerekded, nagyjából kör alakú. A virágok ismeretében több hasonlóra is lelhetünk, például a porcsinrózsza kinyílt virágaira.

A porcsinrózsza (Magyar szókincstár) Csongrád megye szerzte *Kossuth-csillag* (TESz., *porcsin*), mindent túlélő virág. (Hála a XX. századi Kossuth-kultusznak: a mi csillagokba vetített virágunkat megmentette attól, hogy más előnévvel ragyogjon.) A porcsinrózsza beszédes nevei – *kukacvirág*, *délike*, *porcsinka* – sok mindent elárulnak a virágról, mint a *puskapor* név is: Békésben ugyanis így nevezik. Valóban, ha a kis toktermése beéri, akkor szétrobban, és szétrepíti mákszerű magvait, hogy a következő tavaszon kikeljen. Szőnyegszerűen különösen hatások sokszínű, a déli órákban nyíló virágjai.

A pünkösdirózsza „tekintélyes virág”, sokszor díszíti a tempomot is. Több ezer éve az emberi kultúra része, mint a rózsza. Értelmező szótárunk a *pünkösdirózsát* és a *bazsarózsát* a *rózsza* jelentésárnyalataként minősíti, és annak szinonimájaként tartja számon. Évek óta viszont azt tapasztalom, hogy csak a piros virágú a *pünkösdirózsza*, a rózsaszínű és a fehér pedig a *bazsarózsza*. Az utóbbi kevésbé van elterjedve. A Magyar szókincstár szerint mindkét rózsát egyaránt *peónia*, *pevényrózsza* névvel is illetik. Friss ismereteim szerint Szegváron *pivonyának* is mondják, nem általános (adatközlő: bolgárkertész leszármazott).

Befejezésül: ezek a virágok a paraszti virágkultúra meghatározó egyedei voltak: ott ragyogtak a legtöbb városi és tanyai virágoskertben; és ezek a kertek talán a biztonság, az állandóság érzetét is sugallták a XX. század viharos évtizedeiben.

Zsiros Katalin

Mit kell tudni magyar nyelvből a hatosztályos gimnázium írásbeli felvételijén?

1970-től tanítottam magyar nyelvet és irodalmat gimnáziumban, de voltam egy-két évig 6. osztályosoknak is magyartanárra, gyermekeim általános iskolai tanulmányait (tanterv, tankönyvek stb.) figyelemmel kísértem. (Természetesen nem fogok kitérni arra, hogy sok tanártársammal együtt miért nem tartottuk szerencsésnek a hatosztályos gimnáziumok kialakítását az 1990-es évek elején, közepén.)

2018. január 20-án oldották meg a hatosztályos gimnáziumokba jelentkező 6. osztályos diákok magyar nyelvből a felvételi tesztet. A 10, helyenként több részfeladatot is tartalmazó feladat megoldására 45 percet kaptak a diákok. A címdali figyelmeztetések között olvashatták azt is, hogy „Az utolsó, 10. feladatra legalább 10–15 percet szánj!” . Így a kisdiakoknak a maradék 9 feladat megoldására 30–35 percük maradhatott. Talán azt is odaírhatták volna a teszt összeállítói, hogy „kezd a megoldást az utolsó feladattal!” . Vajon volt-e lehetősége szólni a felügyelő tanárnak, hogy „a számotokra legkönnyebben kezdjétek”? Az a fogalmazási téma ugyanis ötletes volt, életkoruknak megfelelő, és mi mindent meg lehet tudni egy 12-13 éves kisdiaák fogalmazási, szerkesztési, nyelvhelyességi és helyesírási készségeiről egy önálló kis írásmű alapján! A többi feladat ugyanis többségében nehéz és bonyolult volt. A 6. osztályosok szókinccse, szólásismerete még nem éppen nagy. Egyes feladatoknak már a megfogalmazása is túl bo-

nyolult volt (3., 4.). A vizsgálandó szövegek általában túl hosszúak voltak (3., 9. feladat). Az 5. (a figyelem összpontosítására koncentráló) kérdés túl hosszadalmas volt. A 6. (nyelvtani) feladat mássalhangzó-kapcsolódásra vonatkozó kérdéseinek kissé elképedtem. Őt és fél évi magyar nyelvi tanulmányok után már fel kellene ismerni egy szóban a képzés helye szerinti részleges hasonulást? Ha ez 5. osztályban tantervi anyag volt (mert a 6. osztályos tankönyvben mindezt hiába kerestem), akkor a kérdés bizony túl korai, túl nehéz volt. A 8. feladat azért bizonyult nehéznek, mert a betűjelek elriaszthattak, a megoldás-szinonimák pedig nem éppen közkeletű szavak (*faggat, tudakol*). A 9. feladat hosszú meserészletének tanulmányozása, majd megoldása igencsak hosszas keresgélést igényelt.

A 9 feladatot így a legtöbb felvételiző egyszerűen nem tudhatta jól megoldani még 35 perc alatt sem. Talán a teszt összeállítói úgy gondolták, hogy ők aztán igényes és érdekes feladatokat kerestek a felvételizőknek?

Két megjegyzés: 1. Tudom, az érettségizettek felvételi vizsgáin nagyon sok olyan feladat szerepel, ami nem tantervi anyag. De a mostani esetben különböző általános iskolából jött hatodik osztályos diákok felvételiztek. A hatosztályos gimnáziumok színvonala (családi háttér, diákok felkészültsége, tanári ellátottság stb.) igencsak különböző. 2. Ez a feladatlap megítélésem szerint tehetséges és szorgalmas hatodik osztályos diákok elkeseredését válthatja ki, mert az esetleges sikertelenség esetén vissza kell menniük abba az iskolába, ahonnan eljöttek volna. A sikeres megoldások esetében nem föltétlenül a tudás, hanem a szerencse dominálhatott.

Kérem az Olvasókat, nézzenek utána a feladatoknak az interneten!

Sz. Györfly Sarolta

Proxy

A legújabb jövevények közé tartozik, de máris több jelentése van az angol nyelvből kölcsönzött *proxy* szavunknak. Az informatikusok ismerik a *proxyszervert* fogalmát, amely köztes elemként ellenőrzi, szűri, segíti a hálózatok munkáját. A kapuk, beléptető rendszerek kulcsot, kódot vagy mágneskártyát helyettesítő legújabb fejlesztése szintén a *proxy* nevet viseli. Amíg az előbbi csupán egy szűk szakterület szava, az utóbbi csakhamar közismert lehet, hiszen gyorsan terjedő, korszerű eszköz, amelyet egyre több társasház használ.

A *proxy* tízforintos érme nagyságú, csipet tartalmazó műanyag korong, amelyet a kapura felszerelt egységhez érintve ki lehet nyitni a zárat. Úgy működik tehát, mint az érintős kártya. Pontosabban ennek a kulcstartószerű korongnak nem is kell hozzáérnie a megfelelő felülethez, elég közelíteni hozzá. Innen származik az angol elnevezés, a *proxy*, amely a 'közelség, szomszédság' jelentésű *proximity* újabb rövidült változata. Tudvalevőleg a mai angol nyelv nagyon szereti a hosszabb szavak, kifejezések egyszerűsítését, a rövidülést, a rövidítést, a betűszókat és a szóösszevonásokat.

Magyar szöveghelyzetben is előfordul az eredeti, hosszabb alak: cégek hirdetik a *proximitys rendszerek* felszerelését, és olvashatunk a *proximitykártya*, *proximityolvasó* alkalmazásáról. Az okostelefonokban *közelségérzékelő szenzor*, angolul *proximity sensor* is van.

Vizsgált szavunk a latinból származik, de megvan a magyarban is. Például a pszichológiában, szűkebben véve az alaklélektanban ismert a *proximitás* elve: ha két dolog közel van egymáshoz, akkor összetartozónak érzékeljük őket.

Az informatikai értelemben vett *proxy* betű szerint meggyezik a beléptető korongot jelölő szóval, így többjelentésű alaknak vélhetnénk. De ássunk mélyebbre! Levezetésünk bizonyítani fogja, hogy pusztán ránézésre nem szabad szófejtést megkísérelni. A *proxyszervert* előtagja nem a közelségre utal. Ez a *proxy* az angolban már régebben is megvolt. Történeti adatok szerint a latin *procuratio* főnévre vezethető vissza, amely a szigetországba normann közvetítéssel érkezett, majd a középkori angolban *procuracy* formában élt tovább. Évszázadok alatt – a 14-15. századtól kezdve – szóalak-rövidüléssel, szótagkieséssel alakult ki belőle a *proxy*. Alapjelentése: 'meghatalmazott, helyettes'. A *proxy server* tehát másodlagos, köztes, helyettes szertvert jelent.

Csekély előfordulással nyelvünkben szintén megvolt, sőt most is fellelhető a latin *procuratio*. Jelentései: 'gondoskodás; igazgatás, kormányzás, vezetés; helytartói hivatal'. A Magyar történeti szövegtár adatbázisában nem szerepel, de a Mikos-szótárban benne van. Internetes keresés alapján megállapíthatjuk, hogy létező cégnév vezérszava, illetőleg egy kitüntetés elnevezése.

Még egy adalék az új kifejezés helyesírásáról. Igen dicséretes és előrelátó módon a 2017-es kiadású Magyar helyesírási szótár már tartalmazza a *proxy*, *proxyszervert* alakokat, az utóbbit így, egybeírva. Az interneten viszont különírva találjuk, nyilvánvalóan a forrásnyelvi angol szókapcsolat hatására: *proxy server*.

Végül soron megállapíthatjuk, hogy a két *proxy* az angolban külön utat futott be, tehát nem többjelentésű, hanem azonos alakú szó. Mindez persze a magyar nyelvbe való esetleges beépülését és használatát nem befolyásolja.

Zimányi Árpád

Szó szót követ

Tegezés kontra magázás

A fiatal Weöres Sándor így írt Füst Milánnak a két világháború között: „Engedd, hogy szóljak hozzád s bár ifjú volnék, hadd tegezzelek, / mint isteneket s ringyókat szokás: mert szólni könnyebb így nekem.” Weöres sorai jól illusztrálják, hogy a tegezés mennyire nem volt szokás egymást nem ismerő emberek között, s pont arra a paradox kulturális sajátosságra hívja fel a figyelmet, hogy akkoriban csak az égieket és a társadalom legalsó rétegeit lehetett letegezni. Pár évtized alatt mindez teljesen megváltozott: ma már az ismerőseinket és a munkatársainkat is tegezzük – gyakran nemtől és kortól függetlenül. A Szó szót követ áprilisi témája a tegezés-magázás sorsa a nyelvünkben.

Kérdésünk így szólt:

Észrevehető tendencia, hogy a tegezés a magázás rovására teret hódít a nyelvhasználatban. Szükség van ennek a folyamatnak a lassítására, és ha igen, hogyan? Ön szerint el fog tűnni a magyar nyelvben a magázás mint nyelvi forma?

H. VARGA GYULA ny. főiskolai tanár • Eszterházy Károly Egyetem (Eger)

Az európai nyelvekben több évtizedes tendencia a tegeződés terjedése. Ez nem nyelvi, hanem társadalmi jelenség: a rangbeli, pozícióbeli, státusbeli különbségek megjelenítésének háttérbe szorítása áll mögötte. Mivel nem nyelvi jelenségről van szó, a nyelvésznek csak annyi dolga van vele, hogy figyelje, hogyan alakítják a beszélők. Úgy vélem, a magyar nyelvben a tegeződés továbbra is terjedni fog, de a magázó formák belátható időn belül nem szorulnak ki a nyelvhasználatból. Főlegesen lenne kívülről, mesterségesen beleavatkozni.

BALOGH JUDIT egyetemi docens • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Korábban a tegeződéshez közelebbi ismeretségre volt szükség. Különösen a fiatalabb korosztályra jellemző, hogy teljesen ismeretlenek is tegeznek egymást. Nem hiszem, hogy ezt a folyamatot meg kellene vagy lehetne változtatni, azt viszont fontosnak tartom, hogy az iskolában a gyerekek mindenképpen találkozzanak olyan helyzetekkel, amikor megtanulhatják a magázódás szabályait is, hiszen számtalan olyan szituáció van az életben, pl. hivatalos ügyek intézése, orvos-beteg találkozás, állásinterjú, tanár-diák viszony stb., amikor a magázódás az elsődleges és az elvárt nyelvi forma. Hogy el fog-e tűnni a magázás, azt nem tudom, egyelőre nem hiszem, és ezzel ma még egyáltalán nem kell számolni. Azzal viszont igen, hogy fel kell készíteni a fiatalabb korosztályt arra, hogy minden helyzetben megtalálják a megfelelő nyelvi formát.

CSERNICKÓ ISTVÁN főiskolai tanár, rektorhelyettes • II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; igazgató • Hodinka Antal Intézet (Beregszász, Ukrajna)

Nem vitatom, hogy valószínűleg folyamatban van egy olyan nyelvi változás, amelynek révén a tegező változatok gyakrabban fordulnak elő, mint 10 vagy 30 évvel korábban. Mint a nyelvi változások általában, ez is szoros összefüggésben van a nyelv társas beágyazottságával, a társadalmi normák átalakulásával. A tegező formák szélesebb körű használata korántsem jelenti azt, hogy a magázó változatok eltűnőben vannak. A magázó formák kialakulása és elterjedése után sem tűnt el a tegezés a magyar nyelvből; korántsem biztos tehát, hogy a magázás eltűnik a magyarból. A szolidaritáshoz kapcsolódó (tegező) névmások és formák mellett szükség van a hatalom/távolságtartás (magázó) névmásaira és változataira is, ezért használjuk is őket. Hogy eltűnik-e végleg a magázás a magyar nyelvből? Ha egyszer így lesz is, az erről szóló hír még biztosan nem kerül be az Édes Anyanyelvünk 2018-as évfolyamába.

VITÁNYI BORBÁLA tudományos munkatárs • Pécsi Tudományegyetem

A tegezésben többnyire a közvetlenség, a magázásban általában a tiszteletadás fejeződik ki. A fiatalok, a középkorúak és az idősek általában egyetértenek abban, hogy napjainkban eluralkodott az udvariatlan, tolakodó tegezés a magázás rovására. Úgy gondolom, hogy e folyamat fokozatosan lassítható az óriásplakátok, a médiareklámok szövegezésének szigorításával. A fiatalok inkább tegezni szeretik egymást, a velük azonos korúakat, de magáznak, ha a tiszteletet érvényesíteni akarják. A magázás valószínűleg nem tűnik el a közélet nyelvhasználatából, hiszen a hivatalos nyelv, pl. az állásinterjú, az ügyfelekkel való kapcsolattartás mindig megköveteli a magázást. De a magánéletben a szülők, nagyszülők magázása már valóban csak emlék.

BUVÁRI MÁRTA nyelvész munkatárs • Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány (Budapest)

Bár személy szerint nem vagyok nagyon tegeződő, sem társadalmilag, sem nyelviileg nem tekinteném veszteségnek, ha eltűnne a magázódás. Egy más megszólítására a nyelvben erendően a tegezés szolgál. A harmadik személyű megszólítás ebből keletkezett: *(a te) felséged, (a te) kegyelmed* engedje meg... *Uraságod maga* is látja... *A maga* természetes képződmény, de ma már közönségesnek hat. *A kegyelmedből* rövidült *a kelmed*, aztán *a kend* – ezt már egyáltalán nem használjuk. Az *ön* mesterséges, nyelvújítási névmás. A harmadik személy pusztán használata sokszor félreértést okoz. Sehol sem olyan bonyolult a távolságtartó igehasználata, mint nálunk, súlyosbítva még a tetszikeléssel. Minden korosztálynak gondot okoz valakikkel szemben, ráadásul a szokás rohamosan változik. Törvényszerű a tegeződés általánossá válása. A kisujjamat sem mozdítanám ellene.

CSONTOS NÓRA adjunktus • Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

Napjainkban a tegezés valóban tért hódít a nyelvhasználatban. Ez azt eredményezi, hogy a magázás használata bizonyos színterekre korlátozódik, de ezeken erősen tartja magát. A nyelvi szocializáció során elérkezik az az életkor, amikor a beszélő észreveszi, hogy hozzájárul a kommunikáció sikerességéhez, ha bizonyos esetekben tudatosan a magázást választja. Mindezek alapján én nem tartok attól, hogy a magyar nyelvből eltűnne a magázás. Szerintem szükséges lenne tisztázni, hogy egy szituációban milyen motivációból választja a beszélő a tegezést. Ebből kiindulva tudatosítani lehetne, hogy a magázás választása sok esetben célravezetőbb lenne. A lassítás folyamatában a központi fogalom számomra a tudatos nyelvhasználat, illetve a tudatos nyelvhasználatra való nevelés lenne.

BACSÓ PÉTER magyartanár, munkaközösség-vezető • Eötvös József Gimnázium (Budapest)

Nem gondolom, hogy a tegező forma terjedése probléma lenne. Nem háborodom fel, ha a közértben tegez a csemegepultos, inkább örülök, hogy fiatalabbnak lát a koromnál. Ha bajom van egy tegező formában hozzám intézett nyelvi megnyilatkozással, akkor legtöbbször nem a tegezés, hanem a rám használt metafora, metonímia zavar. Nem hiszem, hogy a magázó forma egyszer végképp el fog tűnni a magyar nyelvből. A változásokat „nyelvészetiileg” lassítani, tudatosan befolyásolni nem kell, nem érdemes. De ezeket a jelenségeket elmélyülten tanulmányozni, ezekről tegeződve vagy magázódva eszmét cserélni mindig izgalmas lehet.

Kedves Olvasónk! Bárhogy is alakul a tegezés-magázás aránya, szerintünk a magázás mindig a magyar nyelv része lesz... Ön is így véli?

Blankó Miklós és Mayer Péter

Balassi kárdtársai

Molnár Pállal beszélget Balázs Géza

– Szerkesztés egy hírportált, talán „háttérportálnak” is nevezhetnénk: a hírek mögötteseit kutatja, igen sajátos publicisztikai eljárással: „háromkérdéses” interjúkkal.

– Fontos és érdekes információkat akarok adni, olyanokat, amelyeket a média nagy része elhanyagol, annak ellenére, hogy közérdekű adatokról van szó. A közérdekű adatok megismerésének lehetősége alkotmányos jog. Én ehhez az alkotmányos jogérvényesítéshez akarom hozzásegíteni a Présház olvasóit. A három kérdést az indokolja, hogy az internet – a világháló – a karcsúságot kedveli.

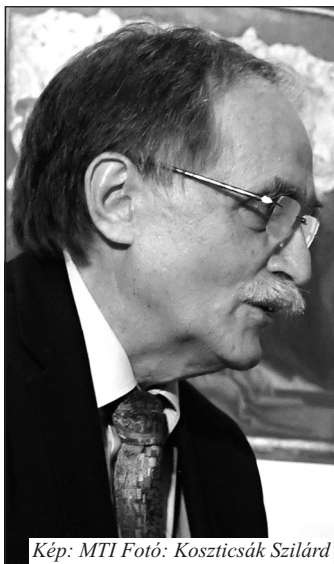
– Portálod preshaz.eu címe számomra tükröz egy nehéz munkával járó őszi szüretet, az ahhoz kapcsolódó hagyományokat, valamint társasági összejöveteleket, az „eu” utótag azt is, hogy mindezt európai kiterjesztéssel. Bár lehet, hogy ez csak belemagyarázás.

– A preshaz.eu cím több mint egy évtizede a birtokomban van, korábban statikus honlapként szolgált. Két és fél éve napi frissítésű hírportállá alakítottam át. Emlékezetem szerint annak idején foglalt volt a preshaz.hu, de engem nem zavart, mert lelkes európainak érzem magam. A nyolcvanas évek végétől hirdetem újságcikkekben, hogy mi magyarok közép-európaiak vagyunk. Egy sajtótájékoztatón egy olasz üzletember elnézést is kért tőlem, hogy „Kelet-Európába” sorolt át bennünket, ekkor 1989-et írhattak... A kétezres évek elején négy könyvet írtam, illetve szerkesztettem, mindegyik az európai uniós csatlakozásunkat pártolta, ám bennük voltak azok a kételyek is, amelyeket az akkori politikusok elfelejtettek a társadalommal megvitatni. Nekem egyébként Európa elsősorban Leonardo da Vincit, Michelangelót, Boscht juttatja eszembe, a második körben Mátyás királyt és Balassit – és az aradi vértanúkat... Reménykedem abban, hogy amikor az Európai Unió mostani vezetői nyugdíjba vonulnak, elindulhatunk – még a mi életünkben – az igazi Európa felé. A világhálós portálok többnyire könnyed elnevezésűek, ezért a neve: Présház.

– Interjúdban mindegyik harmadik kérdés ezzel kezdődik: *Fedezd föl saját kultúrát – így hangzik az európai Balassi-folyamat jelmondata. Mi ez a Balassi-folyamat, Balassi-kard?*

– Az európai Balassi-folyamat rövid leírása magán a Présház hírportálon – annak Lajtán túl elnevezésű oldalán – található, és angolra, olaszra, horvátra van lefordítva, mindhárom fordítást avatott értelmiségi, két híres műfordító, illetve egy újságíró alkotta: anyanyelvére ültetve az én írásomat. A Fedezd föl saját kultúrát jelmondat arra igyekszik bátorítani az európai embereket, hogy népük, nemzetük művelődési, művészeti

kincseiben merüljenek el, és abból merítsenek erőt. Hála Istennek a magyar kultúra annyira gazdag, hogy egy életpálya kevés a megismerésére, tehát nem kell attól tartanunk, hogy kiürül kincseshányánk. Nyelvünk is csodálatosan gazdag, s talán bevallhatjuk, hogy egyikünk sem tud tökéletesen magyarul, hiszen a befogadhatónál sokkal nagyobb a szókincs, illetve a mondatformálás lehetséges változatossága gazdagabb az általunk alkalmazottnál. Tapasztaljuk: szomszédos népek lelkesen magukénak vallják – és egy idő után hiszik is – a magyar műveltség fontos értékeit, a magyar történelem kiváló alakjait. Ez a lelkesedés arra jó, hogy minket megerősítsen: kultúránk értékes, hiszen ha nem volna az, akkor nem kanyarítanának ki belőle elemeket. Most már tudjuk, hogy az a kissé bohókás korábbi kultuszminiszter, aki be akarta tiltani a történelem érettségét, milyen másodszándék által vezetettet. Az európai Balassi-folyamat konkrét célja, hogy február 14-én, Bálint napján minél több országban rendezzenek művészeti estet, amelyen saját költészetük hazafias remekeit mutatják be szavalt és énekelt változatban. Nálunk az általam 1997-ben alapított Balassi Bálint-emlékkard irodalmi díj – melynek jelmondata: Balassi-strófák: európai élmény, angolul: Poetry by Balassi: a European experience – ezt megvalósítja: minden évben Budán egy magyar költő és egy külföldi műfordító kapja meg Balassi szabályját. Eddig négy földrészre hatolt be a Balassi-kard: Tokiótól Santa Barbaráig, Jvääskylätöl Kinshasa-Kongóig – sőt tavaly óta São Paulóig – összesen tizenhat külföldi műfordító vette át boldogan a XVI. századi magyar poétáról elnevezett díjat a Gellért szállóban. Az európai Balassi-folyamatot mint szellemi áramlást nem sokkal az immár sokadik népvándorlás nekilendülése előtt próbáltam elindítani, akkor még nem gondoltam, hogy ekkora kockázat leselkedik kontinensünk körül. Ez a nagy rizikó még fontosabbá teszi, hogy az európai emberek

Kép: MTI Fotó: Koszticsák Szilárd

fedezzék fel saját kultúrájukat, kapcsolódjanak be az európai Balassi-folyamatba, és február 14-én ne a Valentin-delíriummal zsongítsák szellemüket, hanem saját költészetük szépségeit engedjék közel lelkükhöz, és hallgassanak meg műfordításban – erre a magyar gyökerű nemzetközi irodalmi díj, a Balassi-kard eddigi eredményei immár lehetőséget adnak – egy költeményt a XVI. századi Európa magyar költőiről is. Talán érdemes felsorolni, kik azok a magyar és külföldi költők, műfordítók, akik eddig átvették a Balassi Bálint-emlékkardot: 1997 Tóth Bálint, 1998 Döbrentei Kornél és Wass Albert életműdíjként, 1999 Nagy Gáspár (a díjátadásakor Sinkovits Imre mondta el Balassi és a kitüntetett költő verseit), 2000 Buda Ferenc és posztumusz Gérecz Attila, 2001 Utassy József, 2002 Farkas Árpád és Ernesto Rodrigues portugál műfordító, 2003 Kiss Benedek és Tereza Worowska lengyel műfordító, 2004 Vári Fábán László és Armando Nuzzo olasz műfordító, 2005 Ferencz István és Tuomo Lahdelma finn műfordító, 2006 Csoóri Sándor és Lucie Szymanowska cseh költő, műfordító, 2007 Csokits János és Dursun Ayan török műfordító (az év elején elhunyt Nagy Gáspár Balassi-kardos költő Esztergomi apokrif című versét Lóte Attila mondta el a díjátadásakor), 2008 Serfőző Simon és Jurij Guszev orosz műfordító, 2009 Tari István és Daváhüginj Ganbold mongol műfordító, 2010 Ágh István költő és John Ridland amerikai műfordító, 2011 Tamás Menyhért és Ivan Canev bolgár műfordító, 2012 Tornai József és Gabriel Zanamaku Olembe kongói műfordító, 2013 Kalász Márton és Jean-Luc Moreau francia műfordító, 2014 Kulcsár Ferenc és Sander Liivak észt műfordító, 2015 Kiss Anna és Muzafer Dzaszohov oszét költő, 2016 Agócs Sándor és Harada Kijomi japán műfordító, 2017 Szikra János és Nelson Ascher brazil műfordító. 2018-ban Lővétei László László székelyföldi költő és Marin Georgiev bolgár műfordító várja a kitüntetést.

– *Vitézségről formát! Leveleidben így búcsúzol, így búcsúszom én is.*

Névjegy

Molnár Pál (Gyöngyös, 1952): Az egri tanárképző főiskolán magyar-történelem szakos tanári diplomát szerzett. Munkahelyei: Népszava, Magyar Nemzet, több mint húsz éven át külsőként televíziózott, illetve az SBS ausztrál rádió magyar adását tudósította, tizenegy évig a Kossuth rádióban tevékenykedett, ennek az utolsó főszerkesztője, majd első csatornaigazgatója (csatornaigazgatója) volt. Eddig 15 könyvet írt, illetve szerkesztett, az első Innen az Óperencián címmel 1998-ban jelent meg, a legutóbbi címe Balassi kárdtársai. Kitüntetései: Eötvös József Sajtódíj, Magyar Érdemrend Lovagkereszt. Ő maga a Balassi Bálint-emlékkard mellett képzőművészeti, film-, zeneművészeti, borászati és újságíródíjat alapított. Felesége Molnárné Szánthó Katalin, két gyermekük van.

Óvodás és kisiskolás gyermek beszédéről

Az emberi élet egyik legnagyobb csodája az a folyamat, ahogyan a kisgyermek birtokba veszi az anyanyelvét. Thiruvalluvar költő és filozófus mondta: „A lant hangját legszebbnek csak az mondja, aki sosem hallotta gyermeke gügyögését.” A csecsemő gögicselésének kedvessége, a kisgyermek első szavainak megjelenése nagy öröm az egész család számára. A szavak összekapcsolása, az első versikék megtanulása az óvodában mind a fejlődés „állomásai”. A nyelvtudomány számára a kezdetektől az egyik legfontosabb kérdés az volt, hogy miként sajátítja el a gyermek a nyelvet, hogyan bővül a szókincse, milyen lépésekben történik a nyelvtani rendszer kiépülése. A látványosabb mennyiségi és minőségi változások a gyermek első életévéiben zajlanak, ezért a kutatások főként az első hat év nyelvi fejlődésére fókuszáltak. Az anyanyelv-elsajátítás azonban nem zárul le az óvodáskor végén, hanem egész életen át tartó folyamat. Lőrincze Lajos szavaival: „Ismergetjük, tanuljuk egész életünkben anyanyelvünket is, ezt a sokszínű, sokarcú csodát. S minél jobban megismerjük, annál szebbnek, gazdagabbnak, csillogóbbnak látjuk.”

A nemzetközi és a magyar szakirodalomban ennek megfelelően az elmúlt évtizedekben egyre több kutatás foglalkozott az óvodás és kisiskolás gyermekek beszédjellemezőinek leírásával is. A beszédhangok artikulációjával kapcsolatos kutatások azt mutatták, hogy a kisiskolások beszédhangképzése már stabilabb, mint az óvodásoké, de még nem annyira, mint a felnőtteké. Nagy egyéni különbségek vannak a gyermekek beszédében a magánhangzók ejtésében – nagyobbak, mint a felnőtteknél. Az artikulációs gesztusok megszilárdulásának folyamata a mássalhangzók esetében is kimutatható kisiskolás korban.

Változik a gyermekek alaphangmagassága is. A csecsemők gégejének mérete – nemtől függetlenül – nagyjából egyforma, ezáltal a gyermekek hangmagassága, hangszíne, hangterjedelme és a beszédben használt hangfekvése nagyjából egyforma. Ez a gyermekhang a pubertás idején, hormonális hatásra változik meg; a mutálás eredményeként elkülönül egymástól a férfi és női hang. A nemzetközi kutatások különböző életkorokra teszik ennek idejét; de abban nagyjából megegyeznek az eredmények, hogy a folyamat a lányoknál és a fiúknál nem egy időben zajlik le. A gyermekek beszédében az alaphangmagasság nagyobb változásokat mutat egy közlésen belül, mint a felnőtteknél (beszédük dallamosabb benyomást kelthet), továbbá jellemzőbb az emelkedő dallam a közlésegség vége felé. Ez a jellegzetes dallamemelés szintén hozzájárul a gyermekek beszédéről kialakult percepciók benyomáshoz.

Az óvodásokhoz képest a kisiskolások hosszabb beszédszakaszokat hoznak létre, a beszédsszünetek időtartama csökken, a beszédtempó nő. Ez a szünetekre és tagolásra vonatkozó változás a kognitív fejlődésnek köszönhető, a gyermekek egyre jobban képesek összehangolni a beszédtervezési és -kivitelezési folyamatokat.

A szókincs állandóan bővül; kutatások szerint az óvodásokéhoz képest harmadik osztályra a gyermekek aktivált szavainak száma kétszeresére nő. Az iskolában a gyermekek nemcsak az írott nyelvet, hanem speciális szókincset is elsajátítanak, nyelvi tudatosságuk továbbfejlődik. Az új nyelvi közegbe való kerüléssel gyarapodik a beszédtapasztalat különböző beszédhelyzetekben, a tanulók egyre nagyobb rutint szereznek a hangos megszólalásban. Kutatási

eredmények szerint az első osztályos iskolások az óvodásokhoz képest már nagyobb arányban használnak többféle bővítményeket, névmásokat, névmási határozószavakat, ragozott főnévi igeneveket, változatos igeidőket. A nehezebb toldalékok vagy az ikes igék ragozása ugyanakkor még ebben az életkorban is okozhat problémát, a felnőttekéhez hasonló nyelvtani rendszer csak kilencéves korra épül ki teljesen.

Már a gyermekkorai beszédben is jelen vannak a megakadásjelenségek, amelyek a beszédtervezés és -kivitelezés egyidejű működéséből adódnak: miközben beszélünk, ezzel párhuzamosan már a közlés folytatását tervezzük. A gyermekek a megakadásjelenségek formáit és használatát a nyelvi szabályokkal együtt sajátítják el, ebben a mintakövetésnek és a saját beszédtapasztalatnak egyaránt szerepe van. A hezitálás például egy ilyen jelenség; már a két-három éves gyermekek közléseiben is adóztak a felnőttekéhez hasonló használattal és időtartammal: kisgyermekek is gyakran hezitálnak (ő... ő...), ha bizonytalanok a közlés folytatásában vagy éppen gondolkodnak a feltett kérdésre adandó válaszon. A gyermekek beszédében előfordulnak a felnőtteknél tapasztalt egyéb megakadások is, például ismétlések (például *ha ha kimegyek*), újraindítások (*az any anyukámnak*), téves kezdek (foglalkoz így kézműves dolgokat) vagy sorrendiségi hibák (egyformra egyforma). Grammatikai hibák ritkábban adathatók a kisiskolások beszédében, mint az óvodásoknál; de azért ritkán előfordulnak ebben az életkorban is egyeztetési hibák (ilyen helikopter pásztázzák körül), nem megfelelő szóalak vagy szótó aktiválása (sok olyan szavat megtanulunk), névelő hiánya (fiúk játszanak fogót), szórendi tévesztés (a matekból igazából csak kicsit jó vagyok), nem megfelelő toldalék vagy vonzat használata (szoktam gyakorolni a pingpongból; fogom a mikrofont és tátozok benne. ti. bele).

Saját beszédünket folyamatosan ellenőrizzük a kivitelezés közben: tartalmazott-e valamilyen hibát, megfelelt-e a közlés módja a témának, a beszédhelyzetnek, a beszédpartnernek stb. Ez a mechanizmus az önmonitorozás, amelynek nagymértékű fejlődése, valamint az önjavítás képességének alapfokú kialakulása nagyjából hatéves korra tehető. Kutatások szerint óvodáskor végétől kisiskolás korban nemcsak folyamatosan csökken a beszédben előforduló hibák aránya, hanem a gyermekek egyre nagyobb arányban javítják is azokat (például javították, ha nem azt a szót mondták ki először, amelyiket akarták: *szoktam csinálni játszani*).

A gyermeknyelvi kutatások egyik legnagyobb tanulsága, hogy az anyanyelv-elsajátítás kései szakaszaiban a fejlődés nem lineáris, illetve a változások (pl. beszédtempó, szünetek hossza, megakadásjelenségek gyakorisága) nem feltétlenül évről évre következnek be, hanem csak nagyobb időtávlatban igazolhatók.

A tipikus beszédfejlődés mennyiségi és minőségi változásainak leírása nemcsak a tudomány, hanem a pedagógia és a gyógypedagógia számára is nagyon hasznos eredményekkel szolgál. Ha sikerül minél nagyobb mértékben definiálni a tipikus fejlődésű gyermekek beszédjellemezőit, az hozzájárul az atipikus működések, beszéd- és nyelvi zavarok minél korábbi diagnosztizálásához és a terápia megfelelő irányának kijelöléséhez. Annál is inkább, mivel még tipikus fejlődés esetén is gyakori, hogy kisebb-nagyobb elmaradások jellemzik a kisiskolások nyelvi fejlettségét, az oktatás ugyanakkor az életkor-specifikus folyamatokra épít. A nyelvi teljesítmény eltérő szintje kihathat az egész tanulási folyamat sikerességére.

Horváth Viktória

A szerző az intézet Fonetikai Osztályának tud. munkatársa (a szerk.).

Kérdések és válaszok

Mi a magánhangzók gyakorisági sorrendje a magyar nyelvben?

A hangok gyakoriságát többféleképpen is ki lehet számolni. Az egyik mód az, hogy a teljes szövegben számoljuk össze a hangokat. A másik módszer alkalmazásakor azt is figyeljük, hogy a szó melyik részében fordul elő egy adott hang: a szó elején (szókezdő helyzetben), a szó belsejében, a szó végén, toldalékban stb. Az általános adatokat Kassai Ilona Fonetika (Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998) című könyvében a 143. oldalon közli. Az egyes magánhangzók pozíciótól független használati gyakorisága a magyar nyelvben a következő: *e* 11,22%; *a* 10,09%; *o* 4,82%; *i* 4,69%; *é* 3,26%; *á* 2,98%; *u* 0,96%; *ó* 0,95%; *ő* 0,94%; *ö* 0,86%; *í* 0,48%; *ü* 0,39%; *ű* 0,26%; *ű* 0,18%.

Mi a magyarázata annak, hogy a Halotti beszédnek nincs két azonos változata a világhálón? Pl. *paradisumot* ~ *páradicsumot* ~ *paradicsumot*.

A régi nyelvemlékek olvasásakor az első probléma az, hogy milyen betűket írt le a szöveg alkotója – ez a betűhív átírás. A második probléma az, hogy ezek a leírt betűk milyen hangoknak felelnek meg, ez az ún. olvasat. Az egyes szövegközlések egymástól való eltérése ezekből származik, pl. hogy az *a* betűnek [a] vagy [ä] az olvasata, ebben a nyelvtörténeti álláspontja különbözhet. Az olvasat a közlés céljától is függ, pl. iskolásoknak vagy a szakmának készült-e az átirat. Nemcsak a világhálón nincs egységes átirat a Halotti beszédnek, hanem a nyelvtörténeti szakkönyvekben sem, Benkő Loránd és Pais Dezső olvasata sem egyforma.

Milyen kezdőbetűvel írandó a garamszentbenedeki oklevél és a dömösi adománylevél?

A dömösi prépostság adománylevele és a garamszentbenedeki oklevél nem tulajdonnevek, nem címek, ezért a kisbetűs írásmód a helyes.

A *hímes* szó valós jelentésére keresek információt.

A *hím* [1093–1095]: '(kivarrt) díszítés, minta'. Ismeretlen eredetű. Gyakori származékai az *-s* melléknévképzővel alakult *hímes* [1200] és a *-z* igeképzővel létrejött *hímez* [1584] (Zaicz Gábor: Etimológiai szótár). „*Hímes*: 1. Hímmel kivarrt, ékesített, tarkázott, festett. 2. Természeténél fogva tarka, ékes, pettyes. *Hímes mezőn sétálni. Hímes paripán nyargalni.* 3. Átv. ért. mesterségesen cifra, cikornyás. *Hímes beszéd. Hímes szó. Hímes hazugság.*” (Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára)

Mit jelent: *tapsonc*?

A reformkor nyelvújítói alkották meg a *tapsonc* szót a *klakör* francia eredetű idegen szavunk helyett. Azokat a fizetett színházi alkalmazottakat nevezték így, akik előadásról előadásra azért részesültek némi javadalmazásban, hogy ha a fizető közönség egy-egy poénnak szánt színpadi eseménynél nem tört ki dörgő tapsviharban, tapssal és ujjongással riasszák föl őket lagymatag szundikálásukból. A *tapsonc* jelentése: (szleng) bértapsoló, irányított tetszésnyilvánító.

Mit jelent az *Akkor hopp, ha árkon túl a topp* közmondásunk? Mit jelent a *topp* szó?

Akkor hopp, ha az árkon túl a topp: Csak akkor örülj, ha már túl vagy a dolog nehezezen, ha már sikerrel megoldottál valamely nehéz vagy veszélyes feladatot (O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások, 290). A *topp/topp* jelentése felszólításként: állj meg!, guggolj le! (Régi szavak szótára, Tinta Könyvkiadó).

Helyes-e a *merül* szót *fel* igekötővel használni, hiszen a *merül* önmagában is süllyedő mozgást fejez ki.

Az értelmező kéziszótár szerint a *felmerül* szó két jelentéssel rendelkezik: 1. 'Víznek vagy más folyadéknak a felszínére feljön.', 2. 'Megjelenik, feltűnik, (egy kérdés vagy ötlet) felfutdik.' Ezekben a jelentésekben a *felmerül* használata tehát helyes. Logikátlanság címén való elmarasztalása nem jogos, mert a *merül* ige eredetibb jelentése nem 'lesüllyed', hanem 'merítődik'. Ezért *merülni* nemcsak lefelé, hanem fölfelé is lehet (Nyelvművelő kéziszótár, 218).

Szeretném lezárni a vég nélküli vitákat a baráti körrel és a munkahelyen, ezért kérdem: *köremail*, *kör-e-mail*, *kör-e-mail*? Hogyan írjuk helyesen?

Ha olyan kötőjeles írásmódú összetett szóhoz járul újabb elő- vagy utótag, amelyekben a kötőjelet nem a szótagszámlálási szabály vagy egyéb mozgósabály írja elő, akkor a további összetételi tagot is kötőjellel kapcsoljuk: *kör-e-mail* (Osiris, 131). A kiejtés szerinti *körímél* is helyes.

Ezt a versenyt így kell írni helyesen: *Rubik-kocka-világ bajnokság*?

A helyesírási szabályzat 12. kiadásának 140. pontja azokról a többszörös szóösszetételekről szól, amelyeknek előtagja is kötőjellel kapcsolt összetétel (tulajdonnévi vagy betűszós előtag), pl. *Kossuth-nóta-éneklés*, *Nobel-díj-átadás*. Igen, a helyes írásmód: *Rubik-kocka-világ bajnokság*.

Hogyan írjuk: *Teca Mama Vendéglője*?

A *vendéglő* szót nem kell nagy kezdőbetűvel írni: *Teca Mama vendéglője* (vö. *Kis Rabló étterem*, AkH. 190.).

Sok esetben a *te*, *téged*, *neked*, *veled* szavak nagy kezdőbetűvel vannak leírva. A *kis* vagy a *nagy* kezdőbetű a helyes?

Azokat a névmásokat, amelyek a megszólított személyre vonatkoznak, a szöveg belsejében általában kisbetűvel kezdjük, például: *Bárcsak itt lehetnél te is! Valószínűleg önöket is érdeklik fejlesztési terveink. Örökké hálás leszek neked a segítségért. Fokozott tisztelet kifejezésére azonban az ilyen esetekben nagy kezdőbetű is alkalmazható, például: A legfőbb érdem az Önöké. Szeretnék mindig Veled lenni* (AkH. 147. szabálypont).

Hogyan írjuk helyesen, ponttal vagy anélkül: *nksz.* vagy *nksz* (nem kormányzati szervezet) + *-hez*, *-t*, *-es*, *-vel*?

A betűszók írásában ingadozás figyelhető meg. Vannak, amelyeknek pontot teszünk a végére, és vannak, amelyeknek nem. Pl. *gmk*, *szja*, *de kft.*, *bt.*, *kht*. Ennek alapján mind a két írásmód elfogadható: *nksz* vagy *nksz*. (mivel még nincs szótározva). Toldalékolt alakok: *nksz-hez*, *nksz-t*, *nksz-es*, *nksz-szel* vagy *nksz-hez*, *nksz-t*, *nksz-es*, *nksz-szel*.

Összeállította: **Minya Károly**

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda ingyenes tanácsadása a nap 24 órájában elérhető. A www.e-nyelv.hu honlapon lehet a kérdést (e-mail-üzenetben) föltenni, amelyre a munkatársak gyorsan, de mindenképpen 24 órán belül válaszolnak. A honlapon több mint 20 000 korábbi kérdés-válasz kereshető (a kérdezők nevét a számítógépes rendszer nem őrzi meg, nem teszi közzé). Jelenlegi tanácsadónk: Balázs Géza, Blankó Miklós, Deák-Takács Szilvia, Dede Éva, Mayer Péter, Minya Károly, Minya Károlyné, Pölcz Ádám, Szécsényi Krisztina. Munkájukat további nyelvész szakemberek, idegen nyelvi és szaknyelvi segítők támogatják. (A névsor a honlapon megtekinthető.) Ha azonnali segítségre, dolgozat, cikk, sajtótermék vagy on-line felület nyelvi áttekintésére, javítására (korrektúrázására) van szükség, a kérést itt lehet jelezni: iroda@e-nyelv.hu, telefon: 30-318-9666.

Az álom nyelve

Balázs Géza könyvéről

„A kéziratot elolvastam, a borítóra szánt gondolatot megálmodtam: Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató, a magyar nyelvstratégia kidolgozója. Legújabb műve többéves kutatómunkájának összegzése, egyfajta szemiotikai álmoskönyv” – írja Pusztay János. Jómagam már a frissen megjelent könyvet olvastam el, s első benyomásaimat tárom az olvasó elé (azért az elsőket, mert ez a tanulmány többszöri elolvasást, sőt gyakori forgatást érdemel).

A könyv két részből áll. Első része az „Elméletek, gondolatok, kutatások” címet viseli, és a szakirodalommal zárul. Második része érdekfeszítő olvasmány: álomnaplót, álomjegyzeteket tartalmaz, kollegák, egyetemisták feljegyzéseit, s részleteket magának a szerzőnek álomnaplójából.

„A könyv arról szól, hogy miként szerveződnek az álmok, álommotívumok, hogyan öltenek nyelvi formát, miként gondolkodnak az emberek az álmaikról, milyen az álmokkal kapcsolatos beszédmód. Ez a könyv alapvetően antropológiai nyelvészeti megközelítésű (szemléletű, módszerű), ami azt jelenti, hogy elsősorban azt vizsgálja, hogy az emberek miként gondolkodnak, vélekednek, hogyan beszélnek az álomról, s hogy ezek mit jelentenek általában az ember, az adott közösség vagy az egyén számára” – írja előzetes megjegyzéseiben a szerző. Ez a gazdag tartalom tíz fejezetre van elosztva.

Az álomkutatás áttekintésével foglalkozik az első fejezet (11–25). Az álom problematikája a kezdetektől felbukkan a mitológiákban, a vallásokban, az eposzokban, a folklórban; nagy téma az irodalomban. Az álmok iránti tudományos érdeklődést a pszichológia keltette fel; s jelenleg számos diszciplína foglalkozik az álomkutatással, közöttük újabban a nyelvtudomány és a hálózattudomány is.

Mi az álom? A második fejezet (27–31) élén a következő meghatározás áll: „Tehát az álom gondolatok, képek, érzések, hangok összessége, mely alvás közben az agyműködés eredménye. Az álom a tudatos gondolkodás feltűnő kontrasztja (illogikus), nem a közlés eszköze, ám az emberiség a kezdetektől fogva jelentőséget és jelentést tulajdonít neki” (27). Ezt a rövid összegezést még egyéb jellemzőkkel lehet kiegészíteni: az álom tudatalatti működés, sőt a kollektív tudatalatti bizonyítéka; szimbólumokat hordoz; a memória működése; stb. Sokféleképpen ítélik meg, olykor ellentétesen: némelyek szerint fontos jelenség, mások szerint lényegtelen játék. Ezért is kihívás az álommal foglalkozni.

Az álom és a nyelv kapcsolatát tárgyalja a harmadik, középponti fejezet (33–61). Négy fogalom tisztázásával kezdődik, ezek: álomesemény, álomemlék, álomelbeszélés (a saját álom megfogalmazása), álommotívum (az álomban jelentkező kép, jelenség). Izgalmas kérdések és kutatási területek követik egymást: milyen kapcsolat van gondolkodásunk és álmaink között; hogyan jönnek létre álomemlékeink, és hogyan érzékeljük őket; miről szólnak álmaink; van-e kollektív álmodás; mit jelentenek az álmok; milyen

kapcsolatok, milyen metaforák keletkeznek álmainkban; milyen struktúrák és milyen alakzatok jönnek létre; milyen téri és időbeli szerveződés keletkezik álmainkban; milyen aktuális események jelennek meg, hogyan „viselkedünk” álmainkban? A kérdésekhez csatlakozó fejtegetések érdekesek, különösen az álmok tematikájáról, az álomtípusokról és az álomkatalógusról szóló rész, valamint az univerzális, kollektív álmok és az álmok jelentése, értelmezése, vagyis az álomjelentés tan. Álomban megjelennek a trópusok és a figurák is. Az álom és a metaforaalkotás kapcsolata különösen érdekes. Az álomban sajátos a tér és az idő szerveződése, az álomban nincsen lineáris idő, csak „örök jelen”.

A negyedik fejezet témája az álom frazeológiája (63–70). Gazdag anyagot, sok kifejezést, szólást közöl itt a szerző. A bennünk élő álomvilág a témája az ötödik fejezetnek, pontosabban az álomalakzatok (73–80). A gondolkodásunkban meglévő, gondolkodásunkban gyökerező retorikai-stilisztikai alakzatok megjelennek álmainkban is. Az álom szemiotikájáról szóló hatodik fejezet (83–91) az érzékeléssel, a színekkel foglalkozik, ti. az emberek beszámolnak fekete-fehér, szürke, elmosódott, színtelen és színes álmokról. Ezen állítást számos beszámoló támogatja meg, látó és vak emberektől egyaránt.

A hetedik fejezet az Álmok és hálózatok címet viseli (93–101), s három témával foglalkozik: az álom időszervezetével, az álomemlékek periodicitásával és az álomszerveződéssel. A nyolcadik fejezet (103–113) a velünk élő álommotívumok érdekfeszítő felsorolása néprajzi (magyar, román, roma) gyűjtések alapján, az álmokat és a hozzájuk kapcsolódó magyarázatokat tartalmazza. Az adatközlést táblázatok foglalják össze, amelyek a negatív és a pozitív kicsengésű álommagyarázatokat mutatják be.

Az álmok jelentősége a kilencedik fejezet témája (115–117). Összegezése: „Föltehetőleg az álom nem pusztán »agy játék«, hanem jelek mutatnak rá, hogy szerepe van az információfeldolgozásban, a kreativitásban, az éntudat, a személyiség folyamatos újraalkotásában. Lehet egyfajta mentális játszótér, valóságsszimulációs terep. S talán valamiféle köldökszínór, titokzatos kapcsolat különféle világok között” (117). A tizedik fejezet a könyv tartalmának összefoglalása (119–122), lezárásaként a szerző tudományos megállapításainak tézisszerű felsorolásával.

Tudjuk, hogy minden összegező mű nemcsak lezárás, hanem kezdet is egyben, mivel gondolatokat ébreszt. Egyesek továbbszövik gondolatmenetét, maga a szerző is egészen bizonyosan; mások esetleg vitatkoznak vele, a szerző is korrigálhatja megállapításait. Különösen érvényes ez az új felvetéseket tartalmazó munkákra, s az álom nyelvészetéről szóló könyv ilyen. Az *álom nyelve* nemcsak érdekes, új mondanivalót tartalmazó alkotás, hanem nagyon szép kiállítású könyv, szövegét Moritz Livia izgalmas, színes álmokképei illusztrálják. Mindenképpen gazdagítja „a nyelvészet birodalmát”, sőt számot tarthat mindenki érdeklődésére. (Balázs Géza: *Az álom nyelve. Álomesemény, álomemlék, álomelbeszélés, álomértelmezés. Inter Nonprofit Kft., Budapest, 2017, 192 oldal.*)

Adamikné Jászó Anna

A könyv megvásárolható az Írók Boltjában, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodában és a www.e-nyelv.hu könyvesboltjában.

Nyelvészeti ingyencfalatok

Tótfalusi István könyvéről

Már magának a könyvnek a címe is telitalálat. Mint olvasóink nyilván tudják, az *ínyencfalat* különlegesen finom ennivalót jelent. Nos, ezúttal különlegesen finom olvasnivaló az, amit kapunk, s ez nem kiforgatása, félremagyarázása a szónak, hiszen az ingyencék vágyai, óhajtsái nem korlátozódnak pusztán a gasztronómia területére, hanem kiterjed(het)nek más térségekre, más szférákra is. Nem véletlen, hogy a Magyar értelmező kéziszótár *ínyenc* szavunk jelentését így fogalmazza meg: 'a válogatottan finom ételeket vagy szellemi élvezeteket kedvelő (személy)'. Ez a könyv az utóbbiaknak, a szellemi élvezetekre vágyóknak szól, s közülük is legfőképpen azoknak, akiknek az anyanyelvünk s általában a nyelvek világában való elmélyedés, a nyelvek titkainak fűrkészése különös örömet jelent. Ha elolvassák e kötetet, minden bizonnyal érezni fogják ezt az örömet.

A szerző nem nyelvésznek nevezi magát (noha bátran tehetné, mint ahogy a kiadó teszi is a hátsó borítón), hanem írónak, műfordítónak és szerkesztőnek. Nem csodálom, illetve megértem. Számos könyve közül vannak nem a nyelvről vagy a nyelvekről szólók is, szerkesztői, valamint műfordítói tevékenysége pedig egyaránt igen jelentős. Több évtizedig dolgozott a Móra Kiadónál, műfordítói érdemeit pedig már az is eléggé szemlélteti, hogy fordítói repertoárjában az angolon kívül (magyar–angol szakos diplomáját az ELTE-n szerezte csaknem hatvan évvel ezelőtt) a német, a svéd, a norvég, a francia, az olasz, a spanyol, a portugál és a latin is szerepel. Nyelvészeti munkáinak száma a harmincat is jóval meghaladja, s ezek között jó néhány értékes, hasznos szótár és lexikon is található.

Ez a könyv egy jól megtervezett és kitűnően megírt nyelvi ismeretterjesztő mű. Közvetlenségének, színességének szemléltetésére, íme, néhány az összesen ötvennégy fejezetcím közül: Szeresd felebarátodat; „A magyar név megint szép lesz”...?; A szekértől a buszig; „Minek nevezzetek?”; Derdidász, avagy a „nemes” nyelvek; A nyelvek szépségversenye; Csak írni kell, vagy beszélni is?; „A gyerekek kél káromkodni kedve...”; Ki az a Goethe János Farkas?

Hangvételel nagyon jól érzékelteti, hogy Kedves Olvasóm! című, ügyes bevezetőjében minden olvasóját, a férfiakat és a nőket egyaránt közvetlen barátjává avatja, s még nevet is ad nekik. Egy-két sor a bevezetőből: „Mivel elvben barátom és barátnőm is lehetsz, szeretnék BÉBÉnek szólítani. Jó lesz? Igen? Akkor tehát *szervusz, kedves BÉBÉ!*” S ennek szellemében, igazodva a bevezetőben írtakhoz, nemegyszer beszélget, társalog is BÉBÉvel.

Miről is társalognak? Mindig arról, amivel a fejezetben foglaltakat még emberközelibbé lehet tenni. Az olvasó úgy érezheti, hogy a szerzővel cseverészve, akár poharazás közben tud meg számos érdekes és valóban tudni érdemes dolgot akár a mi nyelvünkről, szavainkról, akár más nyelvekről, nyelvcsaládokról. A szemléltetés kedvéért vizsgáljunk meg legalább egy fejezetet a kötetből, s nézzük meg, hogy többek között mikről van benne szó! Legyen ez, mondjuk, a Túl az Óperencián című fejezet, amely túlnyomórészt a téves szószármaztatásokról, valamint a hibás beleérzésekről szól. A fejezetből megtudhatjuk BÉBÉ, hogyan keletkezett *keresztény* és *keresztén* szavunk, s hogyan szerzett mindkettő jogosultságot a használatra. Értesülhet arról, hogy ki vagy mi a *vőfély*, s hogy ennek a szónak van-e valami köze a *fényhez* is. Tudomást szerezhet arról, hogy honnan ered *posztumusz* szavunk, s igaz-e az az állítás, hogy

benne az 'után' jelentésű latin *post* és a 'föld' értelmű, ugyan-csak latin *humus* rejtőzik. Azt is megtudhatja, hogy miféle fajzat a csakugyan szokatlan *számszerű*, amely – nyilván az értelmesítés szándékával – időnként *szerszámj* változatban is felbukkan. Ezeken kívül – most már szinte csak felsorolom a fejezetben szereplő szavakat s korántsem mindegyiket – választ

kaphat BÉBÉ a következő kérdésekre is: Mi az *alkörmös*? Valóban virág-e a *tubarózsa*? Csakugyan valamilyen terem-e a *cinterem*? Honnan ered a katonai egyenruhának népies *angyalbőr* neve? Mit jelentett régen, s mit jelent ma az *ildomos* vagy a *tömkeleg*? Végül, hogy egy ma felettébb gyakran emlegetett szóval, illetve kérdéssel zárjam: valójában mit jelent s miből ered *szolidaritás* szavunk?

Gondolják csak meg olvasóink: ha csupán egyetlen, tetszőlegesen kiemelt fejezetből ennyi érdekes tudnivaló tárulkozik elének, mekkora ismeret- és tudásanyagot rejt magában a további 53 fejezet? Lehet, hogy a szerző csupán szerénységből nem kapcsolt könyvéhez egy tüzetes szó- és tárgymutatót, ebben azonban nem értek egyet vele. Én ez esetben hiánynak tekintem a mutató mellőzését. Kétségtelen, hogy aki elolvassa ezt a könyvet, az részesül mindabból a jóból, amit a kötet nyújt

számára, de annak, aki akár hobbiból, akár hivatásszerűen foglalkozik nyelvünk és általában a nyelvek kérdéseivel, bizony, nagyon hiányzik egy részletes mutató. Én történetesen, ha valamilyen nyelvészeti cikket írok, mielőtt számítógépemhez ülnek, kezembe veszem azokat a könyveket, amelyek valószínűleg vagy esetleg az én megírandó témámmal is foglalkoznak, s a bennük levő mutatók futó végigolvasása nagymértékben segíti munkámat. Néha az derül ki, hogy amit meg akartam írni, az már nem is új, mert már mások is gondoltak rá, s megírták. Akkor én rögtön abba is hagyom a munkát, kivéve, ha úgy érzem, hogy az én mondanivalóm kiegészíti vagy módosítja az eddig leírtakat. A szerző e kiváló könyvének mutatójába pl. nagyon kellenének az olyan tételek, mint (csak hirtelenében, el sem rendezve írok ide néhányat) izoláló, agglutináló, flektáló, poliszintetikus nyelvek; elhasonulás; nyelvújítás; nyílt és zárt *ë*; szláv, germán stb. alapnyelv; nem verbális kommunikáció; zárhangok, réshangok; mássalhangzó-torlódás; eufémizmus; alternatív nyelvészet, többnyelvűség; visszalatinosítás; *kocsi szekér*; *ládika*; *öregbű*; *inkognitóban*; *virulens*; *szegmens*; *ketteskén* stb. Elismerem, a beszédes fejezetcímek sokszor kellőképpen eligazítanak, de a mutató hiányát nem pótolják.

De nem folytatom, nehogy a bíráló észrevételek kerüljenek túlsúlyba, bár valójában ez utóbbi sem bírálat. Inkább azt említem még meg, hogy a fejezetek bizonyos esetekben átutalnak egymásra, s ezzel még olvasmányosabbá teszik a kötetet. Az is külön dicséretet érdemel, hogy a mű végén több mint tíz oldalnyi jegyzetanyag van, s ez is növeli értékét anélkül, hogy az olvasót kizökkentené az adott gondolatmenetből. Bár nem nyelv művelő könyv, számos megfontolásra érdemes nyelvhasználati tanács is található benne. Gondosságot az is mutatja, hogy a csaknem háromszáz oldalas műben csupán egyetlen tényleges hibára bukkantam: az egyik jegyzetben hanti nyelveknek korábban használatos nevét nem *osztják*, hanem *osztják* formában közli. Erre csak azt mondhatom: spongyát rá!

Igen, felejtük el, de csupán ezt a kis lapsus linguae-t! Magát ezt a remekbe sikerült könyvet minden olvasónknak örömmel ajánlom figyelmébe. (Tótfalusi István: *Nyelvészeti ingyencfalatok*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2017, 280 oldal.)

Grétsy László

„a nyelvek titkainak fűrkészése különös örömet jelent”

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

A *Magyar Nyelvőr* mutatóinak összeállítása néhány évvel ezelőtt abamaradt. A szerkesztőség most pótolja a korábbi mutatókat, a 2017. évi tartalomjegyzék, szó- és tárgymutató már elkészült.

*

Balázs Géza Az álmok nyelve és Körbejárt Föld című könyvének bemutatója 2018. február 22-én volt az Uránia Nemzeti Filmszínházban. A köteteket **Aczél Petra**, **Temesi Ferenc**, **Prokopp Mária** és **Kiss Róbert Richard** méltatta, a programot **Pölcz Ádám** vezette. (Tudósítás, képi riport itt: www.e-nyelv.hu.)

Kárpát-medencei helyesírási verseny az egri egyetemen

Az Eszterházy Károly Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke 2017. november 17–18-án rendezte meg a felsőoktatási intézmények *Nagy J. Béla helyesírási versenyének* Kárpát-medencei döntőjét és a hozzá kapcsolódó konferenciát. 1987 óta minden alkalommal ez a tanárképző intézmény ad helyet a rangos találkozóknak. A verseny szakmai támogatója az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága (elnöke Prószéky Gábor egyetemi tanár, a Nyelvtudományi Intézet igazgatója). Az első nap délutánján Pintér Márta Zsuzsanna, a Bölcsészettudományi Kar dékánja nyitotta meg a szakmai rendezvényt, majd Domonkosi Ágnes tanszékvezető főiskolai tanár köszöntötte a résztvevőket. A többéves hagyománynak megfelelően a hazai és a határon túli intézményekből (a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a komáromi Selye János Egyetem, a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem, a pozsonyi Comenius Egyetem) is érkeztek versenyzők, összesen 18-an. Prószéky Gábor *Magyar nyelvű szövegek pszicholingvisztikai alapú számítógépes elemzése* címmel tartott előadást. Ezt követte Misad Katalin (Comenius Egyetem, Pozsony), aki azokat a tulajdonneveket mutatta be és elemezte, amelyeknek az írásmódja ingadozik a szlovákiai magyar sajtóban. Laczkó Krisztina (ELTE) és Mártonfi Attila arról beszélt, hogy az Osiris Kiadó sokak által használt *Helyesírás* című kézikönyvének átdolgozásakor – ezt a helyesírási szabályzat 12. kiadásának megjelenése tette szükségessé – milyen elméleti és gyakorlati problémák merültek fel. Minya Károly (Nyíregyházi Egyetem) *Internetes támogatás a helyesírásban* címmel fejtette ki gondolatait. Ludányi Zsófia (EKE) óraadó oktató, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa a „népi” helyesírási gondolkodást elemezte nyelvi tanácsadói gyakorlata

alapján. Takács Judit (EKE) szintén a házigazdák képviseletében a finn helyesírás néhány jellemzőjét villantotta fel. Ezt követően hozzászólások zárták a délutánt. A szombati verseny a korábbi évekhez hasonlóan egy tollbamondásból és két feladatlap megoldásából állt. Összeállítójuk ezúttal e beszámoló szerzője, Bozsik Gabriella ny. főiskolai tanár volt, aki a kezdetektől, immár 30 éve vesz részt a szervezésben és a lebonyolításban. A zsűri tagjai: Bozsik Gabriella, Eöry Vilma, Laczkó Krisztina, Mártonfi Attila, a határon túliak képviseletében Misad Katalin egyetemi docens (Pozsony) és H. Tóth István ny. egyetemi docens (Prága). Az eredményhirdetés szombat délután volt. Az élmezőny a következőképpen alakult: az első helyezést Csiszárík Katalin, az Eszterházy Károly Egyetem hallgatója nyerte; második helyezett Tóth Zsuzsanna Ingrid a Károli Gáspár Református Egyetemenről, a harmadik helyezést Kovács Péter Zoltán, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem versenyzője érte el (ő egyben a legjobb határon túli versenyzőnek járó különdíjat is megkapta). A kétnapos szakmai összejövetel jó hangulatban zajlott le. A felkészítő tanároknak és a leendő magyartanároknak egyaránt hasznosnak bizonyult a helyesírás elméleti és gyakorlati kérdéseinek megvitatása. Az efféle versenyekre emiatt van nagy szükség, hisz lehetővé teszik a fiatal tanárjelölteknek, hogy gazdagabb szakmai ismeretekkel felvértezve tudják tanítani a helyesírást minden iskolatípusban. (Bozsik Gabriella)

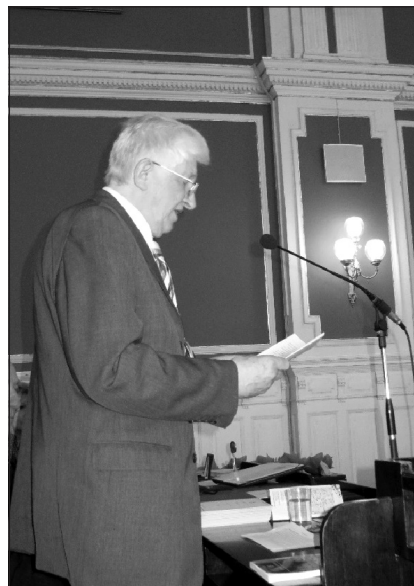
Miskolci szónokverseny

Miskolcon 2017. december 15-én, immáron 10. alkalommal rendezték meg a város és a régió végzős középiskolásai számára a *Miskolc város ifjú szónoka* versenyt. A versenyzők részére előzetesen megadott feladat Széchenyi István gondolata volt: „Isten embernek soha nem segít közvetlen, de mindig csak közvetve, esze, tudománya és szorgalma által.” Ezen kívül a versenyzők rögtönzési feladatot is kaptak. A Koltói Ádám által vezetett zsűri az alábbi versenyzőket díjazta: I. díj: Szlifka Anna (Fényi Gyula Jezsuita Gimn., Miskolc; felkészítő tanára: Löveiné Árva Melinda), II. Lakatos Csaba (Andrássy Gyula Szkki, Miskolc; felk.: Tatárné Cselei Csilla), III. Guba Dávid (Fényi Gyula Jezsuita Gimn., Miskolc; felk.: Hutka Józsefné), IV. Tamás Anett (Herman Ottó Gimn., Miskolc; felk.: Orliczki Ágnes Katalin). Különdíjak: a Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány a legszebb kiejtésért: Márkus Boglárka (Irinyi János Ref. Okt. Kp., Kazincbarcika), a Kos-

suth Szövetség a legszebb stílusért: Lakatos Csaba (Andrássy Gyula Szkki, Miskolc), a Kossuth Szövetség a leggazdagabb szókinccsért: Tóth Csaba (Andrássy Gyula Szkki, Miskolc). (Sztás Benedek)

Wacha Imre (1931–2018)

Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt, hogy a magyar nyelvtudomány, a nyelvművelő mozgalom nagy alakja, Wacha Imre tanár úr meghalt. Közreadjuk az akkor az e-nyelv.hu-n megjelent írást, hosszabb búcsúztatóval az Édes Anyanyelvünk júniusi számában jelentkezünk.

Wacha Imre beszédet mond a győri Kazinczy-versenyen

„Wacha tanár urat sokan szerették. A második világháború utáni klasszikus nyelvésznevezdek egyik utolsó képviselője volt. Pályafutását a Nyelvtudományi Intézetben kezdte, tanított az ELTE Fonetikai Tanszékén, a Kodolányi János Főiskolán és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Az 1960-as években beszédtanárt keresett a rádió, ő vállalta, s ekkortól a beszédművelés, beszédkultúra, a beszédtechnika, a szövegfonetika és a retorika lett fő tevékenységi köre. Nagy szerepe volt a retorika újraindításában A korszerű retorika alapjai (1994) című művével. Dolgozott a rádió beszédtanáraként, majd a nyelvi és a mikrofonbizottság tagjaként. Az 1960-as évektől alig volt olyan rádiós, akivel ne került volna kapcsolatba. Klasszikus műveltségű, irodalmi példákkal gyakran élő, kellemes orgánumú és empátikus személyiség volt. Az értelmes beszédéről szól Elekfi Lászlóval közösen jegyzett könyve: Az értelmes beszéd hangzása (2004). 2010-ben jelentette meg az Igényesen magyarul (A helyes kiejtés kézikönyve) című munkáját. Mivel kedves adomázgató volt, javasoltam neki, hogy gyűjtse össze az

általa ismert nyelvészanekdotákat. Megtette, és Kvaterkázás címmel meg is jelentette (2016). 2017 áprilisában ő tartotta a győri Kazinczy-verseny záróbeszédét (lapunk 2017. decemberi számában közreadtuk). Fél évszázada ott volt a verseny megalapításánál is. 2017. november 13-án a magyar nyelv napján arany Kazinczy-díjat kapott, ez volt valószínűleg utolsó nyilvános szereplése. Wacha Imre egyik korábbi művének címét hitvallásként és üzenetként adjuk tovább: Beszélgessünk a beszédről! Hiányozni fog, Isten nyugosztalja.” (BG)

Anyanyelvek napja

Miért lehet időszerű az anyanyelvek napja, amelyet 1999-ben az Unesco a kulturális és nyelvi sokszínűség visszaszorulása miatt hirdetett meg? Talán attól, hogy egy „árnyékba szorult”, a szakma és a nagyközönség érdeklődésére kevésbé számot tartó költőt, Tompa Mihályt, Gömör nagy fiát helyezte a középpontba – születésének tavaly volt 200., halálának idén van 150. évfordulója. Az Anyanyelvnapok Szövetsége és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 2018. február 21-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban a költőtíriász – Petőfi és Arany után – harmadik tagjára, a „nemzetgyógyító” lelkész-költőre, Tompa Mihályra emlékezett. Gaál Eszter és Gaál Julianna Bartók Béla hegedűduóiból adott elő részleteket. A szlovákiai Buzitán élő tízéves

jen, aki hazát cserél”. Végezetül Pölcz Adám zongorán adott elő zsolnárfeldolgozásokat. Az anyanyelvek napja, egyúttal Tompa Mihály-emléknap két legfontosabb tanulsága: Kiss Jenő előadásában az anyanyelvek funkciói kapcsán megemlítette, hogy „az anyanyelv a boldogság nyelve”, valamint az, hogy hallatlan költői-nyelvi értékek szorulnak vissza a köztudatban – ezért kell ilyen vonzó, olvasásra, újraolvasásra indító programokat szervezni. (e-nyelv.hu)

Fontosabb rendezvények (2018)

ápr. 13. 15.00 Az 52. magyar nyelv hete országos megnyitója, Tihanyi apátság

ápr. 16–17. Néphagyomány és nyelvi hagyomány konferencia Erdélyi Zsuzsanna emlékére – Széphalom

ápr. 20–22. 53. Kazinczy-verseny, Győr

máj. 26. Az ASZ éves közgyűlése, Budapest

jún. 18–22. Kárpát-medencei tehetséges diákok olvasótábora, Aranyosapáti

jún. 20–24. 5. nyelvésztabor és juniális, Sátoraljaújhely–Széphalom

jún. 23. Oktatás és nyelv, az MNYKNT esszékonferenciája Eötvös József 150 éve bevezetett népiskolai reformjának emlékére, Széphalom

júl. 23–27. Irodalmi és nyelvi topográfia. 3. Bihari Nyári Egyetem, Berettyóújfalú–Érmellék

Hoppál Mihály: A kultúra mint emlékezet. Lükő Gábor munkássága. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2017.

Irodalmi Magazin, 2017/2. Székelyföld irodalmából; 2017/4. Reformáció, nyelv, irodalom

Kemecsei Balázs – Kovács Dániel: A rab Kazinczy útján. Párhuzamos útinapló. Kazinczy Társaság, Sátoraljaújhely, 2017.

Közvetítő. Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára. Szerk.: Czövek Judit – Szulovszky János. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest, 2017.

Magyar és nemzetközi névtani terminológia. Szerk.: Bölcskei Andrea, Farkas Tamás, Slíz Mariann. International Council of Onomastic Sciences, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala, Budapest, 2017.

Önlexikon. Kortárs magyar írók önszócikkei. Összeállította: Szondi György. Cédrus, Budapest, 2017.

Perelman, Chaim: A retorika birodalma. Retorika és érvelés. Tinta, Budapest, 2018.

Teológia és reformáció. Szerk.: Szabó Lajos. Evangélikus Hittudományi Egyetem – Luther Kiadó, Budapest, 2017.

Vargha Fruzsina Sára: A nyelvi hasonlóság földrajzi mintázatai. Magyar nyelvjárások dialektometriai elemzése. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2017.

Anyanyelvek napja, 2018.
Petőfi Irodalmi Múzeum

Az előtérben:
Hornák Marek (Szlovákia)

B. Kovács István „gömörológus”

Hornák Marek – ékes palóc nyelvjárásban – szavalta el Tompa Mihály A költő című versét. B. Kovács István „gömörológus” néprajzkutató, a Gömörország című folyóirat alapító főszerkesztője tudatosan ugyancsak palóc nyelvjárásban tartotta meg Tompa Mihály a szülőföld emlékezetében című előadását. Fráter Zoltán Tompa szóképeit és stílusát az impresszionizmus kezdetéhez sorolta. Szűts Novák Rita Arany és Tompa levelezéséről beszélt. Kovács Dániel Tompa Mihály hazaképét vázolta fel. Balázs Géza Tompa szállóigéit mutat-ta be, melyek közül egy a „hazahívó versek” slágerévé vált: „Szívet cserél-

jen, aki hazát cserél”. Végezetül Pölcz Adám zongorán adott elő zsolnárfeldolgozásokat. Az anyanyelvek napja, egyúttal Tompa Mihály-emléknap két legfontosabb tanulsága: Kiss Jenő előadásában az anyanyelvek funkciói kapcsán megemlítette, hogy „az anyanyelv a boldogság nyelve”, valamint az, hogy hallatlan költői-nyelvi értékek szorulnak vissza a köztudatban – ezért kell ilyen vonzó, olvasásra, újraolvasásra indító programokat szervezni. (e-nyelv.hu)

Fűzfa Balázs: Szavak és szóközhöz. Beszélgetések, vélemények, tünődések, 2010–2017. Savaria University Press, Szombathely, 2017.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma, XVIII/3. Főszerk.: B. Kovács István.

Havas Ferenc: Válogatott tanulmányok. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest, 2018. Úrálsztikai tanulmányok 21.

Új könyvek

A magyar nyelv jelene és jövője. Szerk.: Tolcsvai Nagy Gábor. Gondolat, Budapest, 2017.

Fűzfa Balázs: Szavak és szóközhöz. Beszélgetések, vélemények, tünődések, 2010–2017. Savaria University Press, Szombathely, 2017.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma, XVIII/3. Főszerk.: B. Kovács István.

Havas Ferenc: Válogatott tanulmányok. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest, 2018. Úrálsztikai tanulmányok 21.

Várkonyi Nándor: Szíriai oszlopai. Második, változatlan kiadás. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2017.

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazs.geza@gmail.com címen. Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találnak írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelv-apolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

Mindenekelőtt a 2017. évi 5. számunkban megjelent rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Rejtőzködő autómárkák. 1. Klaudia (Egy népszerű tévés személyiség névhasználatának hatására a nevet többen is Claudia változatban írták be. Természetesen ez is jó megfejtés.) – Audi. 2. Maffiatag – Fiat. 3. Bumfordi – Ford. 4. Parókia – Kia. 5. Ballada – Lada. 6. Ambulancia – Lancia. 7. Tramini – Mini. 8. Propeller – Opel. 9. Rózsabla – Saab. 10. Réteslap – Tesla.

II. Zenélő közösségek. 1. Dosszié. 2. Rajongó. 3. Vallató. 4. Lokális. 5. Gyakran. 6. Fejfedő. 7. Okarina. (Ehelyett jó néhányan a harsona megfejtést küldték be. Mivel az ábrába pontosan beleillik, elfogadtuk, holott a meghatározásban szereplő „kis” jelző nemigen jellemző rá.) A bal-jobb átlóban olvasható szó: dalárda, átrendezés után a jobb-bal átlóban pedig: énekar.

III. Eleje-vége ugyanaz! 1. Makáma. 2. Altatódal. 3. Talajminta. 4. Esperes. 5. Megremeg. 6. Atlétaalkat. (Szellemes, de azért elfogadhatatlan ez: erőseMBER.) 7. Termométer. 8. Inzulin. 9. Kalamajka. 10. Angolosan. A kezdőbetűkből kiolvasható tudomány: matematika.

IV. Szójátékos csattanó. Dehogy kérek! Mit kezdjek én két üres pohárral?

A sorsolásban való részvétel feltétele legalább 70 pont elérése volt. Az e követelménynek megfelelőek közül a következőknek kedvezett a szerencse: Almássy Lászlóné, Nyíregyháza, Rákóczi út 18–20. II. 11. (4400); Benkéné Huszár Zsóka, Győr, Páskom u. 21. (9011); Halmos Erzsébet, Újbarok, Vajda János u. 11. (2066); Kmettyné Balogh Zsuzsanna, Vác, Jázmin tér 2. (2600); Pavlyás István, Gyömrő, Akácfa sor 7. (2230); Szeglet Lajosné, Zalaegerszeg, Átalszegett u. 87. (8900); Szerdi Tamás, Püspökladány, Attila u. 4. (4150); Szócsné Antal Irén, Szentistván, Fazekas út 15. (3418); Tóthné Horváth Hedvig, Szombathely, Holdsugár u. 13. (9700); Ury Lajos, Ólmod, Fő u. 31. (9433). Nyereményük Tótfalusi Istvánnak a Tinta Könyvkiadónál megjelent Idegen szavak alapszótára című könyve.

A Pontozó új feladványai

I. Teremtsünk rendet! Mai rejtvényünk tárgya a következő hét, egyenként három elemből álló betűcsoport: ÉGB – ILÁ – HÓL – ŰCS – ONV – GCS – ALL. Ez így értelmetlen betűhalmoz. De ha olvasóink megfelelő sorrendbe rakják, akkor egy olyan fogalom válik belőle, amely tavaly nyáron a lapokban is olvasható volt. Vajon mi ez a szó? A helyes megfejtésért olvasóink 10 pontot könyvelhetnek el maguknak.

II. Hidegtál. Rejtvényünkben a hidegtálak két gyakori kellekét találhatják meg olvasóink. Az egyiket – természetesen csak akkor, ha megfejtésük helyes – az ábra jobb felső négyzetétől a bal alsóig terjedő átlóban, a másikat a sorok átrendezése után a bal felső saroktól a jobb alsóig tartóban. A két kellek megtalálásáért kétszer 5, az ábra hibátlan kitöltéséért további 5, azaz összesen 15 pont jár.

1. Reggeli „esemény”:
2. (Szemeit) tágra nyitja:
3. A frizurakészítés kelléke:
4. Főlölesleges cífraság:
5. Mennyiséget kifejező szó(faj):
6. Csodálkozik, kissé régiesen:
7. Kortyolgatja a bort:

III. Állatsereglet. Mai anagrammafeladványunkban tíz gerinces állat nevének meglelése olvasóink feladata. Mind a tíz esetben két, stílusosan nemegyszer szintén állatokkal is kapcsolatos meghatározásra kell felelni egy-egy mindössze három betűből álló szóval, de olyan szavakkal, amelyek betűi együttesen, átrendezve megadják a harmadik kérdésre adandó hatbetűs választ. Mindegyik kérdéscsoport megfejtéséért 2 pont jár, a telitalálatos válaszáért tehát 20! Jó szórakozást!

1. A/ Fűszerez:
B/ Német ipari szabvány:
Páros ujjú patás emlős:
2. A/ Az, ami állatokról szólva horpasz:
B/ Ábrázat:
Édesvízi ragadozó hal:
3. A/ Hím sertés:
B/ A libáé különösen finom:
Trópusi hulló:
4. A/ Nagy értékű kártyalap:
B/ Ízelt lábú állat:
Szálkás húsú, édesvízi hal:
5. A/ Csomópont:
B/ Borítókosár:
Fehér tollazatú vízi madár:
6. A/ Efféle, régiesebb szóval:
B/ Vendégmarasztaló is lehet!
Vízeiken élő rovarevő madár:
7. A/ Hosszú szőrű, Ázsiában honos állat:
B/ A szállóige szerint elrepül, elszáll:
Tarka tollazatú énekesmadár:
8. A/ Bevonat:
B/ . . . poetica; latin kifejezés:
Ostoba személyt is neveznek így:
9. A/ Kiflit vajaz:
B/ Ráadásul, mi több:
Páncélos hulló:
10. A/ Ütlegel:
B/ Após népies szóval:
Régi neve: áspiskigyó:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül ezúttal az Utolsó mosoly című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés 25 pontot ér.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 70 pont, azonban már 55 pont is elég ahhoz, hogy annak elérője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv tulajdonosa lehessen. A feladványok megoldását **2018. június 1-jéig** szíveskedjenek eljuttatni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének címére: gretsyl@t-online.hu

Minden olvasójuknak jó fejtörést és sikeres megfejtést kívánunk a rejtvények szerzői:

Grétsy László (I., III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (99.)

Nem szótározott szavak tárháza

äük – áldott ünnepeket kívánok
bumeráng-generáció l. *milleniál*
epi lepi – epres lepény (szóbeli közlés)
fb-zik, facebookozik – használja a Facebook nevű közösségi oldalt

hájfelfogó bugyi – a testtájék nagyobb részét takaró alsónemű. Pl. „ha smink és *hájfelfogó bugyi* nélkül a tükör elé állsz, akkor is szép vagy. Egyet ne feleddj soha: a természetesség a legszebb.” (femina.hu, 2017. máj. 2.)

hurkás has – a hastájon megjelenő súlyfelesleg képviselő megnevezése

kalendárhatás l. *naptárhatás*

kkü – kellemes karácsonyi ünnepeket kívánok

komfortzóna – kényelmi zóna. Pl. Ki kell lépni a *komfortzónából* (= próbára kell tenni magunkat, kalandot kell keresni)

mellbimbótapasz – melltartót helyettesítő erotikus „kiegészítő ruhadarab”. Pl. *mellbimbótapaszban* pózolt

milleniál – ezredfordulós nemzedék, korcsoport (egyik forrás szerint megegyezik az Y-generációval; az 1977–1992 között születetteket sorolják ide). Megj.: A *milleniál* kifejezést 1991-ben Neil Howe és William Strauss használta először. A korcsoportot egyébként nevezik *Pán Péter-* vagy *bumeráng-generációnak* is.

munkanaphatás – egy adott évben a hétvégék és az ünnepnapok számának eltérő alakulása. Megj.: Nem ugyanannyi munkanap esik a megfigyelt és a viszonyítási időszakra, s ez torzítja az összehasonlítást. L. még: *naptárhatás*

naptárhatás (kalendárhatás) – a munkanaphatás és a szökőnap hatása összessége. Pl. *naptárhatással* kiigazított... (index.hu, 2006. aug. 17.). Vö. *munkanaphatás, szökőnap hatás*

Pán Péter-generáció l. *milleniál*

slum-túra – a katasztrófaturizmus egyik ága: nyomorutakat megtekintése

szellemíró – más néven író (korábban így nevezték: *néger*)

szökőnap hatás – szökőévben az egy nappal hosszabb időszaknak az összehasonlítást, pl. az éves GDP-növekedést befolyásoló hatása. L. még: *naptárhatás*

tanga, tangabugyi – a 20. század második felében megjelent alsóruhatípus. Olyan alsónemű vagy bikini, amelynek hátulsó része – egy keskeny pánt – a farpofák közt helyezkedik el, szabadon hagyva viselőjének ülepét.

töki leki – a töklekvár tréfás megnevezése (szóbeli közlés)

töklekvár – tökből készül lekvár. Megj.: Egy kilogramm tököt kockára vágunk, és egy fazékban fél liter vizet öntünk rá. Pl.: *citromos, narancsos töklekvár*. L. még: *töki leki*

Y-generáció – az 1977–1992 között született generáció egyik megnevezése. Megj.: Az Y-generáció megnevezést az Ad Age reklámszakmai folyóirat egyik szerkesztője alkalmazta először, 1993-ban (hvg.hu, 2017. dec. 12.). L. még: *milleniál*

Zs-listás, Zs-kategóriás – nagyon rossz. Pl. *Zs-listás énekes*

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/könyvesbolt.

B. G.

balazs.geza@gmail.com

UTOLSÓ MOSOLY

– A nagybeteg ékszerbolt-tulajdonos gyanús zajt hall a páncélszekrény felől.

– Űgis észreveszem, ha csak egy is eltűnik a Doxáim közül – figyelmezteti az ágy körül álló családtagokat.

– Miért vagy ebben olyan biztos, papa? – kérdezi az egyik unoka.

(A választ az ábrában rejtettük el.)

RAJONGVA SZERETŐ	A VICC POÉNJÁ	MASZKOT VISELŐ	SZENT ISTVÁN IS VERETTE E PÉNZT	TANÁRI KÖTELE- ZETTSÉG ENYHÍTÉSE	
RÓMAI 1-ES					
HARCOK ÁRÁN MEG- VALÓSÍT					
... IN FABULA; MESEBELI BEKA					
ÓKORI BALKÁNI NÉP TAGJA					
ANGOL TERÜLET- MÉRTÉK					
SZOBÁ- BELSŐ!			DÉL, RÖVIDEN		
A KÉN VEGYJELE			MŰSOR- SZÓRÁS		
MARÓ FOLYADÉK		AZONBAN		1200 FELE	
RÁDIUSZ, RÖVIDEN		ÉLIÁS DALBELI TÁRSA!		TEKIN- TETES, RÖVIDEN	
TELÍTÉS VÍZZEL					HIDROGÉN KARVÉG!
NÉMET AUTÓJEL					TAN- TÉTEL
					MEG- TALÁLJA STRASSE, RÖVIDEN
IZESÍTETT FÖTT TÉSZTA			A NÁSFÁ IS EZ		
FÉL LOMB!			AZ -ÉN PÁRJA		
MIATT, NÉPIESEN				OROSZ TEHERAU- TOMÁRKA	
RÓMAI 50-ES				...-ES	EGYSZERŰ VIDÉKI LAKÓ- HELYISÉG
				ISK. FOG- LALKOZÁS JELZŐJE	PERC, RÖVIDEN HOSSZÚ IDEIG
FIÚ PÁRJA			KABIR ...; SANDOKAN ALAKÍTÓJA	MESEBELI VARÁZSLÓ	TUSAVÉG!
NÉMA GÉSA!				NEM IS EMERRE!	... GASS- MAN; OL- SZÍNÉSZ
VOLT		NYOMÁS- EGYSÉG		IDEGEN UTÓTAG: -EVŐ	
ÉRETT- SÉGI TAN- TÁRGY		AMADÉ ...; Z.SZERZŐ		TIK-...	
MÉTER					ÓZD KÖZEPE!
TÉLI TÖ- GAZDASÁ- GI MUNKA					A MEGFÁ- ZÁS JELE
OLASZ AUTÓJEL			IRÓN EGYENMŰ BETŰI	BÖVEN ÁRASZT	
KÖZVE- TETT			MELLÉ	FAL KÖZEPE!	
ALLÉ SZÉLEI!		GYORS BESZÉD			
KELET, RÖVIDEN		ÁRUHÁZ- LÁNC			
SZLOVÉN AUTÓK JELZÉSE			MOZI VÉGE!	COBURG FOLYÓJA	
			IZLAND NOB-JELE	A REGGAE ELŐDJE	
ROPOGÓS ÉDESSÉG					
TONNA, RÖVIDEN			LONDON MŰVÉSZ- NEGYEDE		
			RÓMAI 4		
					AZ EGYIK VÉR- CSOPORT
DUSANBE LAKOSA	M				A C-DÚR HANGSOR 6. HANGJA

UTOLSÓ OLDAL

Iktelenek ikesen

Régóta ismerhetjük azt a nyelvhasználati jelenséget (és vannak, akik bosszankodnak is rajta), hogy az ikés igék egyes szám első személyű *-m* ragja az igényes(ebbnek szánt) beszélt nyelvben is változik az iktelenek *-k* ragjával. Például egy televíziós vetélkedőben bemutatkozó, munkájáról beszélő magyartanár (!) egymás után vagy tízszer mondja azt, hogy *dolgozok*.

Ennél érdekesebb – mert egyelőre ritkábban fordul elő – ennek a fordítottja, az *ti.*, hogy iktelen igét ragoznak ikesen. (Itt előrebocsátom, hogy nem a gyakran hibáztatott *könyörgöm* szóalak esetére gondolok. Ez napjainkra kezd elkülönülni a *könyörög* ige ragozási paradigmájától, és jóformán csak töltelékszó szerepet tölt be. Ha ezt panaszolja valaki: *Hiába könyörgök neki*, eszébe sem jut *könyörgök* helyett *könyörgömet* mondani. Minderről lásd Nádasdy Ádám fejtegetését az *Ízlések és szabályok* 190–191. oldalán.)

Vegyünk szemügyre két példát, hogy világossá váljék, mire gondolok. Egy külpolitikai elemzés szerzője ezt írta Trump amerikai elnökről: „túlzottan öntörvényű ahhoz, hogy a világ lelkiismeretének nevezett egyházfő [ti. Ferenc pápa] szavai hatására bármiben is *engedjék*”. *Engedjék*? Miért nem *engedjen*? Egy fiatal labdarúgó ezt mondja nyilatkozatában: „Sokat kihagytam, de mert másfél-két hónapja *edzem* már, jól bírtam mindkét mérkőzést.” *Edzem*? De hiszen az *edz* iktelen ige, vagyis egyes szám első személyben nem *edzem*, hanem *edzek*.

Ha az okokat keressük, arra gondolhatunk, hogy a háttérbe szoruló ikés ragozás nyelvtani jelenségből stíluselemmé, a választékosság érzékeltetőjévé válik. Napjaink átlagos beszélője egyre kevésbé biztos abban, mely igét és mikor kell ikesen ragozni, azt azonban érzi, hogy az ikés igealak valahogy választékosabb, „előkelőbb”, mint az iktelen.

Leo Spitzer, a 20. századi stílus kutatás kiemelkedő alakja szerint „a grammatika megfagyott stilsztika”. A fenti esetben mintha megfordítva lenne: a stilsztika megolvadt (vagy legalábbis olvadásnak indult) nyelvtan.

„Terracég”

Néhány éve egy internetes újságban arról olvashattunk, hogy „Larry Page egy blogposztban jelentette be, hogy teljesen átalakítják a gigacég – sőt, terracég – vezetési struktúráját”. Először is: Larry Page a Google egyik alapítója és társtulajdonosa, a hírben tehát a Google cégről van szó. Másodsor azt jegyezném meg, hogy a mondatnak nem kifogástalan a szórendje. Jobb lehetett volna ez: „L. P. bejelentette egy blogposztban, hogy...”, hiszen itt nem az a lényeges, milyen formában jelentet be valamit, hanem hogy mit jelentett be.

De nem emiatt írom ezt a kis cikket. Hanem emiatt: *terracég*. Mi is ez? Volt egyszer egy ilyen könyvkiadó: Terra. Az volt a *Terra cég* (különítve persze). Amiről azonban itt szó van, az *teracég*. A görög eredetű *tera-* előtag jelentése: 'billiószoros', vö. *giga-* ('milliárdszoros'), *mega-* ('milliószoros'). A *teracég* tehát – tipikus újságírói túlzással – 'nagyon-nagyon nagy cég'.

Amíg a *tera-* elírása csupán átvitt értelemben, úgyszólván metaforaként fordul elő, mondhatjuk rá, hogy alkalmi jelenség, nem fontos. De amikor egy mértékegység nevében is elkövetik ugyanezt a hibát, szólnunk kell miatta, nehogy rendszeressé váljék. Íme a példa, másfél évvel későbből: „A festett vagy szókített haj új lendületet adott a nyomozásnak. A rendőrök ezután újra átnézték a köztéri kamerák több *terrabájtnyi* felvételét. Ezen szűrték ki a feltűnő frizurájú, 17 éves afgán fiút”. A *bájt* (byte), mint ismeretes, az információ terjedelmének mértékegysége (egy *bájt* 8 bitet, azaz bináris számot tartalmaz). A *terabájt* ennek a billiószorosa, egy tizenkét nullával leírható szám.

Megnéztem az interneten, hány találatot ad a hibás *terrabájt* alakra. 2017 júniusában ezer alatt volt az előfordulások száma,

ami nem számít soknak. De feltűnik, hogy a gyakori-kerdesek.hu portálon erre a kérdésre: „Mi jön ezek után: bit, bájt, kilobájt, megabájt, gigabájt. Terrabájt?”, valaki ezt válaszolta: „Igen, terrabájt”, alatta pedig ez a minősítés olvasható: „A válasz 100%-ban hasznosnak tűnik.” Nos, valójában csak tűnik, mert a helyes válasz *terabájt* lett volna, egy *r*-rel. Ezt később egy másik hozzászóló meg is írta, de nem biztos, hogy mindenki eljutott idáig az olvasásban (az internet a gyors tájékozódás eszköze). Ezért szívesen én is, itt is.

Állat- és nyelvkínzás

„Mínuszos hír”, azaz kishír egy országos napilapban: „A napokban Sárospatakon két kutyát lőttek agyon sörétes puskával, a *tetemek orrait levágták, amely a levadászás jele*.”

Két elég durva nyelvhelyességi hiba egyetlen mondatban! A kutyatetemeknek nem az *orrait* vágják le (mert csak egy volt nekik, mindegyiküknek egy-egy), a mellékmondatot pedig *ami* kötőszóval kellett volna indítani, mivel ez a tagmondat az előtte álló főmondatnak nem valamelyik mondatrésze, hanem az egészére vonatkozik. Vagyis: *a tetemek orrát levágták, ami a levadászás jele*.

Felháborító, hogy ilyen állatkínzás megeshet, ráadásul egy patinás iskolavárosban. Azon, hogy az állatkínzáshoz „nyelvkínzás” is járult, már csak hümmöghetünk.

Pont abba a pontba

Matematikus nyilatkozik az ismeretterjesztő hetilapnak. Többek között ilyeneket mond: „[Ezek] nem szabályosan viselkedő *pontok*. Én lokálisan egy-egy ilyen szinguláris *pontot* szeretnék megérteni. És ezt úgy szokás megérteni, hogy megnézzük a *pont* környezetét. Mert lehet, hogy *pont abba a pontba* nem tudok bemenni, mint a fizikai példánál maradva a fekete lyuk esetében, de vizsgálni tudom a környezetének a peremét.”

Mondanom sem kell, nem azt rovom fel a nyilatkozónak, illetve a riporternak, hogy néhány mondaton belül négyszer is használja a *pont* szót. Ha *pont*, akkor *pont*. A természettudományokban nem lehet, nem is szabad szinonimákkal játszani. Annak viszont nem lett volna semmi akadálya, hogy a legutóbbi mondatban ez kerüljön a papírra: „lehet, hogy *éppen abba a pontba* nem tudok bemenni” (még ha az interjút adó tudós a beszélt nyelv lazaságával valóban a *pont* határozót használta is).

A *pont*nak ebben a mondattani szerepben való alkalmazását a régebbi nyelvvelőltől általában helytelenítették, ha nem is valami hevesen. Mégpedig azért, mert a német *Punkt* szolgai fordításának tekintették: *Pont tíz órákor* (= Punkt zehn Uhr). Helyette ezeket javasolták: *pontban*, *pontosan* vagy rokon értelmű szóval *épp(en) tíz órákor*.

A hétköznapi értelmező szótár sem tartja hibának a *pont* ilyen értelmű használatát, nem tesz mellé csillagot, de ellátja a (*biz*), azaz bizalmas stílusminősítéssel, ami azt jelenti, hogy csak a bizalmas stílusban állja meg a helyét, a választékosban nem. Ugyanígy foglal állást a Magyar értelmező kéziszótár régebbi és újabb kiadása is.

Úgy veszem észre, hogy a mai nyelvhasználók egyre kevésbé érzik a *pont* bizalmas voltát, és írásban (pl. egyetemi szemináriumi dolgozatban) is bátran élnek vele. Más nézőpontból (kevésbé nyelvvelőltől szemmel nézve) azt is mondhatnánk, hogy a szóhasználat bizalmas jellege fokozatosan megszűnik, a *pont* ebben az értelemben is teljesen köznyelvvé válik.

Én azonban nem tudok szívőből örülni annak, hogy elmosódik a különbség a bizalmas *pont*, a választékos *éppen* és a még választékosabb (egyben kissé régies) *épp* között. *Pont* ezért írtam meg ezt a cikket.

Kemény Gábor

